

**Методичні
рекомендації**

**Організація
роботи з розв'язання
проблеми насильства
в загальноосвітньому
навчальному закладі**

Авторки: Соловйова О.Д., Дубровська Є.В.

Упорядниця: Ясеновська М.Е.

Методичні рекомендації

Організація роботи з розв'язання проблеми насильства в загальноосвітньому навчальному закладі

Київ - 2016

Методичні рекомендації «Організація роботи з розв'язання проблеми насильства в загальноосвітньому навчальному закладі». К: 2016.

Авторки: Соловйова О.Д., Дубровська Є.В.

Упорядниця: Ясеновська М.Е.

Редакційна група: Віндерских О.С., Москаленко О.О.,

З текстом посібника працювала експертка з гендерно-чуйної лексики, редакторка – Ольга Веснянка. Вона провела експертизу на гендерну чуйність.

Коректорка: Небесна Т.О.

Дизайн: ФОП Волкова А.

Рецензенти:

Приходько А. В. - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності Шендеровський К.С. – заслужений працівник освіти України, викладач кафедри соціальних комунікацій Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У методичних рекомендаціях описано підхід до подолання насильства через відповідне управління діяльністю загальноосвітнього навчального закладу, спрямоване на попередження насильства. Підхід було опрацьовано у чотирьох пілотних загальноосвітніх навчальних закладах України, співпраця з якими є продовженням багаторічної роботи Жіночого консорціуму України у напрямку попередження насильства над дітьми. Рекомендації стануть в нагоді директорам та директоркам, вчителям та вчителькам, соціальним педагогам та педагогиням, психологам та психологиням, та іншим спеціалістам та спеціалісткам, які працюють з загальноосвітніми навчальними закладами щодо попередження насильства щодо дітей.

Висловлюємо подяку:

Вівія Хавія, шведській експертці, чий досвід, знання та мудрість уможливили реалізацію проекту. Вівія підтримувала нас своїми напрацюваннями, оптимізмом і вірою в те, що зміни обов'язково настануть.

Учням та ученицям, вчителям та вчителькам, директоркам загальноосвітніх навчальних закладів, які брали участь у запровадженні та адаптації досвіду управління діяльністю щодо розв'язання проблеми насильства в школах, –

Загальноосвітній школі I–III ступенів № 21 м. Житомира;

Білоцерківській загальноосвітній школі I–III ст. № 15 Білоцерківської міської ради, Київська область;

Шевченківській загальноосвітній школі I–III ступенів Броварської районної державної адміністрації, Київська область;

Середній загальноосвітній школі I–III ступенів №158 м. Києва.



Видання здійснено в рамках проекту «Впровадження Конвенції ООН про права дитини в Україні», котрий впроваджується Всеукраїнською громадською організацією «Жіночий консорціум України» за фінансової підтримки міжнародної громадської організації Save the Children International та Шведського агентства з питань міжнародного розвитку (SIDA). SIDA може не поділяти думки, висловлені в публікації. Відповідальність за них лежить виключно на авторах.

Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах. Лист Державної наукової установи "Інститут модернізації змісту освіти" Міністерства освіти і науки України від 17.10.2016 № 21/12-Г-769.

Адреса для листування:

Всеукраїнська громадська організація «Жіночий консорціум України»

вул. Дарвіна, 8, кв. 55 м. Київ, 01004,

info@wcu-network.org.ua

wcu-network.org.ua

Зміст

I. Вступ	4
II. Організація роботи з розв'язання проблеми насильства в загальноосвітньому навчальному закладі	
Підготовка до планування	9
Розроблення Плану дій. Структура Плану дій	18
III. План дій щодо попередження насильства в загальноосвітньому навчальному закладі: практичні аспекти	19
IV. Роль АБВГД-групи та розвиток необхідних компетенцій у персоналу загальноосвітніх навчальних закладів	
Роль АБВГД-групи	34
Розвиток необхідних компетенцій у персоналу загальноосвітніх навчальних закладів	36
V. Результати впровадження програми у пілотних загальноосвітніх навчальних закладах	39
VI. Додатки	47
Додаток 1. Інформація про пілотні загальноосвітні навчальні заклади в проекті	
Додаток 2. Методологія аналізу проблеми насильства у загальноосвітньому навчальному закладі та допомога, якої потребують діти і вчителі та вчительки у її розв'язанні	
Додаток 3. Приклад Плану дій: досвід Швеції	
Додаток 4. Приклад Плану дій: досвід України	
Додаток 5. Звіти про випадки принизливого для гідності поведіння	
Додаток 6. Протокол зустрічі АБВГД-групи з розгляду ситуації	

Про проблему

Висловлюємо вдячність шведській експертці Вівіа Хавіа, чий досвід, знання та мудрість уможливили реалізацію проекту. Вівіа підтримувала нас своїми напрацюваннями, оптимізмом і вірою в те, що зміни обов'язково настануть.

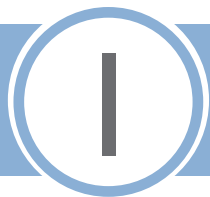
Будь-які прояви насильства щодо дітей, зокрема фізичне покарання, заборонені законодавством України. Попри це, діти продовжують потерпати від різноманітних проявів насильства. Уряд визнає, що діти часто залишаються незахищеними від насильства у багатьох сферах життя – вдома, на вулиці, у школі, а кривдять їх як інші діти, так і дорослі.

Випадки насильства щодо дітей усе частіше висвітлюються засобами масової інформації. Це свідчить про зміну парадигми ставлення суспільства до цієї проблеми. Якщо раніше мами і тата, рідні та спеціалісти, які працюють з дітьми, допускали можливість проявів насильства, то наразі все більше дітей, мам і тат, вчителів і вчительок та інших дорослих вбачають у таких випадках порушення прав дитини.

У багатьох країнах діти проводять під опікою дорослих в навчальних закладах більше часу, аніж будь-де за межами родини. Загальноосвітні навчальні заклади відіграють важливу роль у справі захисту дітей від насильства. Дорослі, які здійснюють контроль за навчальними закладами, і ті, хто в них працює, зобов'язані створювати безпечні умови, які сприяють збереженню гідності дітей та сприяють їх розвитку. Збереження тенденції стійкого зростання кількості дітей з різними проблемами розвитку найближчим часом призведе до збільшення частки соціально дезадаптованих осіб серед громадян працездатного віку і подальшого загострення соціально-економічних проблем. Для багатьох дітей зіткнення з насильством відбувається в навчальних закладах, і це може спонукати їх самих до вчинення насильства. Вплив на суспільне сприйняття насильства в загальноосвітніх навчальних закладах здійснює також і те, яку увагу приділяють засоби масової інформації екстремальним випадкам, що призводять до травмування або навіть до загибелі дітей. Разом з тим, загибель та серйозні поранення дітей внаслідок насильства значно рідше трапляються в загальноосвітніх навчальних закладах, аніж удома чи за місцем проживання дитини. В деяких суспільствах агресивна поведінка, зокрема участь у бійках, не вважається серйозною дисциплінарною проблемою. В інших, натомість, хуліганські дії часто асоціюються з дискримінацією відносно учнів та учениць із бідних родин або окремих етнічних груп або ж учнів та учениць, які мають ті чи інші відмінні риси (наприклад, зовнішні особливості, фізичні або розумові вади).¹

У загальноосвітніх навчальних закладах дитина частіше стикається з так званими малими формами насильства, які впливають на розвиток особистості. Сучасна педагогічна практика, попри всі проблеми, труднощі та недоліки, залишається основним інститутом соціалізації особистості, її становлення та розвитку. Проведене у 2009 році опитування «Насильство в школі: Аналіз проблеми та допомога, якої потребують діти та вчителі у її розв'язанні» показало наступні результати: Актуальною проблемою насильства над дітьми вважають 82 % від

¹ Організація роботи з розв'язання проблеми насильства в школі. Навч.-метод. посіб. / Упор.: Дубровська Є.В., Ясеновська М.Е.; ред. група: Алексєнко М.К., Дендебера М.П., Соловійова О.Д. – К., 2013. – 96 с.



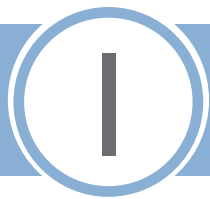
Вступ

загального числа опитаних педагогів та педагогинь. 8 % заперечили актуальність цієї проблеми, 9 % важко визначитися зі своєю позицією з даного питання. Обізнаність із проблемою насильства продемонстрували й учні та учениці. Результати опитування показали, що підлітки мають досить точне уявлення про фізичне, сексуальне і трохи гірше про психологічне насильство, а такий вид насильства як економічне знайомий лише незначній частині дітей. Ідентифікація представлених форм насильства як таких серед респондентів-педагогів розподілилася наступним чином: переважна більшість опитаних вважають насильством побиття, приниження та сексуальні домагання – 96,1 %, 85 %, 88,6 % відповідно; образи та позбавлення їжі відносять до проявів насильства 67,5 % та 69 % опитаних відповідно; псування чужого майна, ігнорування почуттів і потреб іншої людини визначають як насильство 47,3 % та 40,1 % відповідно; представлені форми психологічного насильства, такі як «навішування ярликів», використання прізвиськ, лайку і порівняння до насильства відносять 51,8 %, 36,7 %, 31 % та 16 % респондентів та респонденток відповідно. Такий розподіл свідчить про те, що шкільні вчителі та вчительки схильні реагувати більше на так звані тяжкі прояви насильства, тобто на те, що має фізичне або моральне підкріплення (такі форми як побиття або позбавлення їжі), чи на ті, що важко переживаються самими педагогом і педагогинею як особистістю (наприклад, приниження та образи). Однак не слід забувати, що для особистості дитини, яка ще формується, величезне значення мають так звані «легкі» форми насильства, такі як використання прізвиськ, ігнорування її почуттів і потреб, порівняння. Позиція дітей щодо ідентифікації форм насильства несуттєво відрізняється від такої у педагогів. На питання «Чи зазнають діти, з якими ви працюєте, насильства?» ствердно відповів 41 % опитаних педагогів та педагогинь. Заперечують цей факт 26 %. 33 % респондентів та респонденток не визначилися з відповіддю. Це свідчить про те, що вони з якоїсь причини не замислювалися над цим запитанням або не захотіли відповідати, оскільки не знають, які дії щодо дитини є насильницькими.

Наявність дітей, які постраждали від насильства, серед учнів та учениць шкіл, охоплених опитуванням, підтверджує самоідентифікація їх як таких приблизно третиною респондентів. Біля 65 % відзначають, що такими є їхні друзі та подруги. Слід зауважити, що дівчата різного віку більше страждають від різноманітних форм психологічного насильства (образи, прізвиська), тоді як для хлопців найчастішими є два види насильства – психологічне і фізичне. При цьому поширена думка, що хлопці є більш стійкими до психологічного насильства, спростовується самими ж дітьми, котрі сприймають як практично рівнозначні побиття і образу. Ці результати підтверджують той факт, що загальноосвітній навчальний заклад не лише відіграє у житті дітей важливу роль як основне середовище соціалізації, а також є місцем, де діти найчастіше стикаються з насильством у своєму житті. Сприйняття цього факту дає підстави зробити

загальноосвітній навчальний заклад основною ланкою протидії зазначеному явищу, місцем, де можуть формуватися нові, вільні від насильства способи взаємодії дітей. Від 21 до 33 % дітей часто зазнають насильства (від кожного дня до разу на місяць). Цей показник є найбільшим для хлопчиків 12–14 років. Ці цифри мають занепокоїти педагогів та педагогинь, оскільки свідчать про те, що приблизно третина дітей у школі не лише зазнають регулярного насильства, а й не отримують допомоги в цій ситуації. Місцем, де діти найчастіше зазнають насильства, педагоги в переважній більшості вважають вулицю (89 %), біля половини респондентів згодні із фактом потерпання дітей від насильства у школі. Виявлена позиція вчителів та вчительок дає підстави для висновку про готовність частини опитаних прийняти на себе відповідальність за те, що відбувається у загальноосвітньому навчальному закладі. Цей факт дасть змогу не тільки визначити зону відповідальності дорослих, а й напрацювати алгоритм реагування у випадках прояву насильства між дітьми в школі. Розуміння проблеми підтверджує також те, що основним джерелом насильства щодо дітей опитані визначають інших дітей (94%). Як агресорів респонденти та респондентки з педагогічного складу здебільшого відзначають окремих дітей, як однолітків, так і старших дітей. Так, багато педагогів бачать шлях до розв'язання проблеми насильства у школі в усуненні з неї конкретних дітей, які виступають для них уособленням проблем. Однак діти відзначають також доволі загрозливий рівень частоти проявів організованого насильства з боку груп дітей – розбіжність у процентному співвідношенні таких відповідей значно менша, ніж у дорослих. Такі результати свідчать про недостатню організованість дітей, про відсутність позитивного наставництва в школі, що призводить до формування підлітками власних мікросоціумів за принципом «зграї». Зі зростанням віку респондентів-учнів/учениць збільшується кількість дітей, які самі себе ідентифікують як агресорів відносно інших дітей. Це свідчить про підвищення міри усвідомлення ними своїх дій та їх наслідків, але водночас і про складність контролю над ними. Тобто значна кількість дітей визнає свою відповідальність за агресивні дії й, відповідно, потребує спеціальної допомоги.

У цих методичних рекомендаціях описано трирічний досвід роботи Всеукраїнської громадської організації «Жіночий консорціум України» та чотирьох українських загальноосвітніх навчальних закладів. Цей досвід дав можливість запровадити механізм попередження насильства в школі, а також закласти фундамент для формування культури, що виключає насильство у будь-якій взаємодії: між учнями/ученицями, дітьми і вчителями/вчительками, вчителями/вчительками й дорослими рідними, мамами й татами. Робота з загальноосвітніми навчальними закладами здійснювалася за фінансової підтримки Міжнародної організації «Save the Children», яка займається захистом прав дитини в усьому світі.



Про методичні рекомендації

У методичних рекомендаціях описано підхід до подолання насильства через відповідне управління діяльністю загальноосвітнього навчального закладу, спрямоване на попередження насильства. Підхід було опрацьовано у чотирьох пілотних загальноосвітніх навчальних закладах України, співпраця з якими є продовженням багаторічної роботи Жіночого консорціуму України у напрямку попередження насильства над дітьми.

Мета першого пілотного проекту за участю загальноосвітніх навчальних закладів (2010–2011 рр.) полягала у тому, щоб допомогти вчителям й вчителькам набути необхідні знання та навички для ефективної роботи щодо попередження насильства у загальноосвітньому навчальному закладі. Тренування вчителів і вчительок було здійснено відповідно до розробленого в рамках проекту навчально-методичного посібника «Організація роботи з попередження насильства в школі». Ми рекомендуємо охоплювати цією навчальною програмою весь персонал загальноосвітніх навчальних закладів України. Адже спеціалісти й спеціалістки, які мають працювати з дітьми, не завжди володіють достатніми знаннями щодо проблеми насильства з різних причин: через брак спеціальної підготовки, швидкі зміни реалій життя тощо.

Щоб знайти практичні шляхи попередження конкретних випадків насильства, було реалізовано другий пілотний проект з загальноосвітніми навчальними закладами. За мету поставили напрацювання комплексу заходів, які сприятимуть налагодженню систематичної роботи з управління діяльністю загальноосвітнього навчального закладу зі створення безпечного середовища. Ми взяли за основу та адаптували до наших реалій досвід Швеції, де існує практика планування заходів щодо попередження принизливого для гідності поведіння та дискримінації.

Ці методичні рекомендації описують теоретичні та практичні аспекти розроблення Плану дій щодо попередження насильства в загальноосвітньому навчальному закладі. Управління діяльністю в загальноосвітньому навчальному закладі щодо попередження насильства складається з чотирьох етапів: планування роботи, зокрема аналізу наявної ситуації; розроблення Плану дій; реалізації Плану; постійного моніторингу й оцінювання. У методичних рекомендаціях розглянуто процедуру та основні етапи планування роботи в загальноосвітньому навчальному закладі щодо попередження насильства над дітьми, описано методи оцінювання загальної ситуації в школі щодо насильства на основі шведської практики та досвіду роботи українських загальноосвітніх навчальних закладів. Детально опрацьовано структуру Плану дій та описано алгоритм його складання.

Окрему увагу в методичних рекомендаціях присвячено роботі АБВГД-групи, яка є ключовим елементом процесу управління діяльністю з попередження насильства. На основі досвіду пілотних загальноосвітніх навчальних закладів виокремлено компетенції, які мають розвиватися під час запровадження механізму управління діяльністю з попередження насильства в загальноосвітньому навчальному закладі у адміністрації та педагогічного колективу. В окремому розділі систематизовано результати впровадження програми для пілотних загальноосвітніх навчальних закладів. Показано зміни, які відбулися в навчальних закладах, вплив реалізації програми на учнів та учениць й вчительську аудиторію, адміністрацію. Окремі практичні відомості подано у додатках, а саме: інформація про загальноосвітні навчальні заклади, приклади планів дій загальноосвітніх навчальних закладів, анкети для оцінювання рівня насильства в навчальних закладах.

У методичних рекомендаціях ми намагалися навести якомога більше прикладів як з українського, так і зі шведського досвіду. Сподіваємося, що запропонований матеріал стане в пригоді тим, хто працюють в освітньому закладі та є небайдужими до виховання й розвитку дітей, тим, хто прагне бачити в дитині особистість, яка має право на захист від різних проявів насильства чи принизливого ставлення у шкільному просторі. Ми віримо, що поданий тут опис досвіду пілотних загальноосвітніх навчальних закладів допоможе розробити власні плани дій іншим навчальним закладам по всій Україні, які не брали участі у проекті, але прагнуть запроваджувати програми захисту дітей від насильства та створення безпечного середовища в навчальному закладі. У разі виникнення додаткових запитань команда Жіночого консорціуму України буде рада на них відповісти.



Організація роботи з розв'язання проблеми насильства у загальноосвітньому навчальному закладі

«Планування роботи в загальноосвітньому навчальному закладі щодо попередження насильства», «...принизливого для гідності поводження», «План рівності», «План протидії дискримінації» – все це різні варіанти назв планів для загальноосвітніх навчальних закладів. І перш ніж цей документ виникне, потрібно здійснити велику попередню роботу, тому цей процес отримав назву «управління діяльністю загальноосвітнього навчального закладу з попередження насильства щодо дітей».

Наші пілотні загальноосвітні навчальні заклади, створюючи свої плани, спиралися на досвід шведських шкіл і на свій власний. Ми спробуємо описати цей досвід, в надії, що він стане у пригоді тим, хто працює в навчальному закладі і є небайдужою до виховання дітей людиною, прагне бачити в дитині особистість, яка має право на захист від різних проявів насильства чи принизливого для гідності поводження у шкільному просторі.

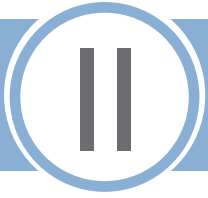
Планування в контексті захисту дітей від насильства дещо відрізняється від загального шкільного планування, яке практикується у вітчизняних загальноосвітніх навчальних закладах, бо спирається на низку дій, які необхідно виконати перед тим, як буде оформлено кінцевий варіант Плану, і коли загальноосвітні навчальні заклади розробляють його вперше, це може зайняти багато часу – від кількох місяців до року. У розробленні такого Плану беруть участь багато людей, чії ідеї, знання та досвід є важливими. Це копітка робота, яка має і свої переваги: вона сприяє згуртуванню колективу, напрацюванню досвіду обговорення тих чи інших пропозицій, формулюванню загальних понять і, врешті-решт, освоєнню основного алгоритму створення Плану, який, втім, ще буде змінюватись, удосконалюватись. План має бути створений таким чином, щоб кожна людина у школі могла вільно ним користуватися. Організація повинна підтримувати таку роботу, це не має бути клопіт окремих людей. Наш досвід показав: активне залучення адміністрації до роботи сприяє найкращим результатам.

Наш досвід засвідчує, що за активної участі адміністрації загальноосвітнього навчального закладу результати впровадження Плану з попередження насильства над дітьми є значно кращими.

ДО УВАГИ!

Управління діяльністю загальноосвітнього навчального закладу з попередження насильства над дітьми здійснюється за простою схемою: спочатку – підготовка до планування, згодом – процес планування роботи. Далі ми детальніше зупинимось на кожному з етапів планування роботи.

Примітка. *Варіанти назв планів навчальних закладів, розроблених з метою попередження насильства, можуть бути різними, наприклад: «Планування роботи з попередження насильства у загальноосвітньому навчальному закладі», «Планування роботи щодо попередження поводження принизливого для гідності поводження у навчальних закладах», «План рівності» або «План протидії дискримінації».*



Підготовка до планування

Підготовка до планування роботи у навчальному закладі щодо попередження насильства над дітьми передбачає:

- формування спільного бачення;
- аналіз ситуації у навчальному закладі, моніторинг та оцінювання;
- інформування всіх зацікавлених дорослих та дітей про початок роботи.

Формування спільного бачення

Для зміни ситуації у загальноосвітньому навчальному закладі щодо можливих проявів дискримінації або принижуючого для гідності поводження, потрібне спільне розуміння всього персоналу, чому ті чи інші дії є принизливими. Маючи таке розуміння, дорослі можуть доносити ці знання до дітей і таким чином сприяти розвитку поваги й терпимості між учнями. Тому важливим компонентом розроблення Плану дій є однакове бачення проблеми насильства всім персоналом загальноосвітнього навчального закладу.

ДО УВАГИ!

² Організація роботи з розв'язання проблеми насильства в школі. Навч.-метод. посіб. / Упор.: Дубровська Є.В., Ясенівська М.Е.; ред. група: Алексєнко М.К., Дендебера М.П., Соловйова О.Д. – К., 2013. – 96 с.

До початку планування ми рекомендуємо провести серію загальних тренінгів для вчителів і вчительок (або для вчителів і вчительок та учнів та учениць) з проблематики насильства щодо дітей. Більш детальну інформацію стосовно таких тренінгів можна знайти у навчально-методичному посібнику «Організація роботи з розв'язання проблеми насильства в школі»², зокрема у матеріалах трьох перших тренінгів:

- 1) «Насильство та його прояви в дитячому середовищі»;
- 2) «Потреби дитини: загальні й індивідуальні»;
- 3) «Права дитини. Право дитини на захист від насильства.

Обов'язок дорослих щодо реалізації цього права».

Проведення серії загальних тренінгів допоможе сформувати єдине бачення проблеми насильства як складової порушення прав дитини у педагогічному та учнівському колективах, з'ясувати потреби дітей і знайти компроміс між індивідуальними й спільними потребами, визначити обов'язки загальноосвітніх навчальних закладів щодо попередження насильства серед дітей. Набуті знання та навички допоможуть створити сприятливий клімат для провадження систематичної роботи щодо попередження насильства в навчальному закладі. Також під час проведення загальних тренінгів може сформуватися актив загальноосвітнього навчального закладу, який надалі буде здатний координувати діяльність у сфері попередження насильства щодо дітей. У нашому випадку актив загальноосвітнього навчального закладу, який узяв на себе координаційну роль, отримав назву АБВГД-групи (детальніше про склад, роль та діяльність АБВГД-груп див. у відповідному розділі посібника на сторінці 34).

Після проведення серії тренінгів або загального обговорення проблеми насильства щодо дітей потрібно переходити до формування бачення.

Примітка. Назва «АБВГД-групи» була запозичена з досвіду Швеції (ABC group) та сформована з перших літер абетки, що символізує початок великої роботи.



Організація роботи з розв'язання проблеми насильства у загальноосвітньому навчальному закладі

Бачення – це мета, до якої прагне школа. У формуванні бачення допоможуть такі питання:

- Яким є бачення загальноосвітнього навчального закладу сьогодні? Якою є його місія, в чому вона полягає, окрім передачі знань?
- Чи відображаються в цьому баченні такі цілі як формування поваги, відповідальності, справедливості, терпимості?
- Чого саме хоче навчальний заклад сьогодні; над створенням якого середовища працює і на які права дітей спирається?
- Якими цінностями керується персонал у своїй роботі, як щодо дітей, так і щодо колег?
- Яким є ставлення працівників й працівниць загальноосвітнього навчального закладу до насильства, і що вони можуть робити для захисту дітей від принизливого для гідності поводження?
- Які закони беруть за основу і на які положення спираються?

Наприклад, Закон України «Про освіту», Конвенція ООН з прав дитини, Закон «Про охорону дитинства» та інше.

ДО УВАГИ!

Бачення стане описовою частиною Плану дій, орієнтиром для всіх зацікавлених сторін (учительського колективу, учнів та учениць та мам і тат, рідних).

Бачення має охоплювати низку понять, скажімо, виклад того, як у школі розуміють терміни «насильство», «принижуюче для гідності поводження», «дискримінація» (з поясненням деяких ознак, за якими може здійснюватись дискримінація, наприклад, за статтю, національністю, релігійними віруваннями, інвалідністю тощо).

Бачення має описувати загальний підхід навчального закладу щодо, приміром, поводження принижуючого для гідності поводження. Має бути описана зрозуміла й відверта політика стосовно проявів насильства, загальні визначення, загальні правила щодо того, як слід втручатися в гострих ситуаціях, загальні структури розгляду справ. У цій частині можуть бути наведені приклади принижуючого для гідності поводження чи дискримінації, і, таким чином, кожна людина, яка захоче ознайомитись із планом, бачитиме, як у загальноосвітньому навчальному закладі розуміють те чи інше поняття із зазначених вище.

Під час розроблення першого Плану дій бачення може бути спрощене, адже до початку роботи з попередження насильства значна кількість проблем залишаються непомітними. Лише коли ми починаємо працювати з проблемою, спостерігати, як вона впливає на життя учнів та учениць, освітній процес, виникає глибше розуміння наших можливостей і цілей.

ДО УВАГИ!

Приклади бачення (напрацьовані пілотними школами)

- Безконфліктна атмосфера в учнівському колективі, яка сприятиме навчанню, безпеці, довірі та доброзичливій атмосфері серед учнів та учениць та вчителів і вчительок.
- Толерантна атмосфера та терпиме ставлення до відмінностей. Позитивна атмосфера в педагогічному колективі школи, що сприяє навчанню, безпеці та довірі у дітей. У школі комфортно та безпечно.

Під час формування бачення важливо орієнтуватися у релевантному законодавстві. Наразі вчителі та вчительки здебільшого звертаються до законодавства вимушено і не використовують його як інструмент для забезпечення власних прав і прав учнів та учениць. Як правило, про застосування норм законодавства України йдеться лише у випадках серйозних правопорушень з боку учнів та учениць або їхніх рідних. У такому разі вчитель чи вчителька змушені самотійно нагадувати порушнику чи порушниці норми та положення законодавства. Проте під час тренінгової роботи та роботи над реалізацією Плану дій формуються передумови для використання законодавства як інструменту діяльності в навчальному закладі. Адже виписані у Плані дій або в правилах закладу оприлюднені, відомі норми законодавства попереджують протизаконні дії та спрощують механізм реагування на порушення.

ДО УВАГИ!

Деякі вчителі та вчительки наприкінці другого року співпраці зазначили, що вважають за необхідне більш детально описати політику закладу з посиланням на певні статті законодавства, які забороняють насильство щодо дітей. А одна зі шкільних психологинь зазначила, що завдяки оперуванню нормами законодавства вона стала впевненіше розмовляти з батьками й матерями, які намагалися самотійно розв'язувати конфлікти в учнівському колективі.

Аналіз ситуації в загальноосвітньому навчальному закладі, моніторинг та оцінювання

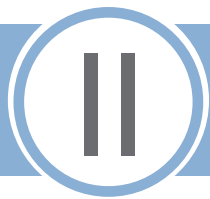
Аналіз ситуації в загальноосвітньому навчальному закладі є невід'ємною складовою діяльності з попередження насильства щодо дітей. Лише на основі аналізу можна здійснювати відповідні заходи задля покращення ситуації та розв'язання проблем конкретного навчального закладу. Розроблення системи превентивних дій цілковито ґрунтується на попередньому аналізі, тому його якість надзвичайно важлива. Аналіз варто проводити до початку процесу планування, а потім повторювати його з певною періодичністю. Спершу можна використовувати зовнішнє оцінювання та залучати експертів і партнерські громадські організації, надалі оцінювання, скоріш за все, буде внутрішнім. Результати аналізу ситуації та оцінювання необхідно документувати.

ДО УВАГИ!

У пілотних школах аналіз ситуації було проведено двічі до початку процесу планування: перший аналіз – зовнішній (оцінювання було здійснено силами експертів проекту), другий був здійснений безпосередньо перед процесом планування за рахунок внутрішнього ресурсу навчальних закладів.

Метою аналізу ситуації в загальноосвітньому навчальному закладі або оцінювання є знаходження відповідей на такі запитання:

- Чому? У зв'язку з чим проводиться аналіз, яка його мета, для чого будуть використуватись його результати?



Організація роботи з розв'язання проблеми насильства у загальноосвітньому навчальному закладі

- *Хто має взяти участь? Хто проводитиме аналіз?*
- *Хто і що має бути проаналізовано? Що є предметом аналізу, і кого ми аналізуємо? Чи це вибіркові класи, чи ціла паралель, а можливо, і весь навчальний заклад?*

Також необхідно обрати *методи аналізу*, які будуть використовуватись: планування зустрічей з дітьми/татами й мамами, вибіркові опитування, запитальники, оцінювання безпечності прогулянок (наприклад, на подвір'ї, спільних прогулянок дітей за межами закладу, під час екскурсій тощо), звіти про випадки, аналіз щоденної практики і правил.

Під час аналізу варто не забувати враховувати перспективи (вчителя та вчительки, учня та учениці тощо), а також різні аспекти (фізичний, існування правил, організацію тощо), адже важливо зважати на різні *види оцінювання*.

Різні види оцінювання ситуації в загальноосвітньому навчальному закладі

Індивідуальне оцінювання

- *Інтерв'ю з учнями й ученицями.* Можна поспілкуватися з будь-якою дитиною і запитати її думку про загальну ситуацію в школі.

У деяких навчальних закладах дітям було запропоновано створити відеоролики про насильство. Діти запитували в інших учнів та учениць, що вони розуміють під терміном «насильство», а також чи зіштовхувалися вони з насильством. В учнів та учениць, які мали молодших братів та сестер, запитували, чи хотіли б вони, щоб їхні брати та сестри прожили своє шкільне життя так само, як вони. Такі заходи не лише спонукають дітей обговорити проблему насильства, а й допомагають вчителям і вчителькам побачити проблему очима учнів та учениць.

- *Малюнок будинку*³. Готується велика мапа навчального закладу та прилеглої території з приміщеннями, де перебувають, взаємодіють і відпочивають діти (класи індивідуальної й загальної роботи). Діти в класі отримують мапу і набір наліпок, зелених та червоних. Кожна дитина позначає на мапі місця, де їй подобається бувати, зеленими наліпками, а червоними – ті, де не подобається. Після цього можна обговорити з дітьми, чому одні місця їм подобаються, а інші – ні⁴.
- *Анкети для учнів та учениць, вчителів та вчительок, рідних.* Кожен навчальний заклад розробляє власну анкету (з урахуванням своєї специфіки).

Пілотні загальноосвітні навчальні заклади розробляли свої анкети і в такий спосіб намагалися оцінити ситуацію в закладі. Але не завжди анкетування дає можливість побачити всі проблемні місця. Краще паралельно застосовувати різні методи, щоб можна було бачити як конкретні речі, так і ситуацію загалом (приклад анкети див. у додатку 4).

³ Детальніше про методіку на сайті: http://wcu-network.org.ua/ua/Zaxist_prav_dtei/publications/mapa_shkoli_

⁴ Цей метод, дещо видозмінений, використовується і під час проведення організаційного оцінювання.

Примітка. Для дитини з особливими потребами можна використовувати фігурки людини (15 см) та відзначати, що з нею відбувається, коли вона переміщується по школі.

ДО УВАГИ!

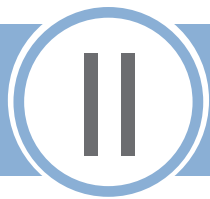
Під час анкетування варто зважати на труднощі з розумінням відповідей дітей, що часом виникають. Інколи важко бути впевненим щодо того, на яке саме запитання відповідає дитина (адже це залежить від рівня її обізнаності у певній темі), або що означає відсутність відповіді на те чи інше запитання (дитина просто не зрозуміла питання чи зрозуміла, але не хоче давати відповідь, бо боїться розкриття тієї чи іншої інформації та наслідків, які це може мати). Це ускладнює процес аналізу анкет та/або отримання відповіді на конкретне запитання. Отже, варто розробити пробну анкету з невеликою кількістю запитань (6–8) та апробувати її розуміння на маленькій групі дітей.

Якщо є підозра, що стосовно дитини чиниться сексуальне насильство, необхідна окрема анкета для визначення проблеми та її проявів.

Поряд з анкетуванням можна використовувати *інші форми опитування дітей та врахування їхньої думки*.

Одна з пілотних шкіл провела оцінювання, запропонувавши дітям обрати одну з двох стрічок: блакитну – якщо вони зазнавали насильства в школі, червону – якщо ні. Спочатку було заплановано, що діти будуть клеїти обрану стрічку на стіну холу. Але діти звернулися до адміністрації й зазначили, що їм незручно обирати стрічку при інших дітях. Адміністрація навчального закладу вирішила встановити скриньки, в які діти вкидали відповідні стрічки. І лише після збирання стрічок їх було розміщено у холі для презентації результатів дітям, батькам та матерям, рідним та вчителям й вчителькам. Цікавий випадок трапився в одному з класів під час обговорення цієї акції. Учні та учениці класу зазначили, що всі вони чинять насильство одне щодо одного, і тому обрали лише блакитні стрічки. Такі моніторинги не лише дають відповідну інформацію для створення Плану дій, а й допомагають актуалізувати проблему для вчителів і вчительок, учнів та учениць, батьків та матерів.

- *Самооцінювання*. Персонал загальноосвітнього навчального закладу самостійно дає оцінку – чи є в закладі проблема насильства, у чому воно проявляється тощо.
- *«Безпечний прохід»*. Будь-яка дитина може провести по школі людину, що здійснює аналіз, та розповісти їй про комфортні й некомфортні місця у ній. Або діти отримують завдання фотографувати безпечні та небезпечні місця у навчальному закладі з подальшим обговоренням – на що саме вони звернули увагу і чому.



Організація роботи з розв'язання проблеми насильства у загальноосвітньому навчальному закладі

Групове оцінювання

- *Спостереження учнів та учениць за групою учнів та учениць.* Діти, які спостерігають, фіксують, що відбувається, наприклад, на перервах, і здійснюють кількісне оцінювання – відмічають, скільки разів вони спостерігали дії, які можна кваліфікувати як принизливе для гідності поводження.

Для практичного використання ми запропонували використовувати таблицю:

Спостереження за групою учнів та учениць

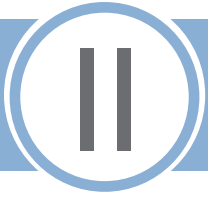
ДО УВАГИ!

Категорія	Побиття	Штурхани	Образи/прізвиська	Дорослий не на місці	Дорослий на місці	Примітки
Дівчата				Діє		
Хлопці					Не діє	
Молодша школа						

- *Узагальнення інформації, отриманої зі спостережень за індивідуальним розвитком дітей.* Це індивідуальний педагогічний підхід до розвитку дитини. Двічі на рік, восени та навесні, відбувається зустріч педагога з мамами й татами, дорослими рідними і дитиною, на якій обговорюються академічні успіхи дитини і набуті нею соціальні навички, прогрес, якого вона досягла. Під час таких зустрічей також можна дізнатися, чи є в школі якісь чинники, що заважають дитині бути успішною. Зустрічі з мамами й татами, рідними мають відбуватися наодинці.
- *Спостереження за групою учнів та учениць.* Спостереження за тим, як діти взаємодіють у класі: на перерві, під час уроків фізичної культури, під час виконання групових завдань тощо. Цю перевірку може здійснювати як сам учитель, відповідальний за клас, так і будь-хто з представників АБВГД-групи.

Організаційне оцінювання

- *Спостереження за вчителями й вчительками.* До організаційного оцінювання відноситься спостереження за роботою педагогічного колективу. Таке спостереження більш ефективно у роботі з вчителями й вчительками молодших класів, тому що ті, хто працюють у старших класах, з пересторогою ставляться до відвідування їхніх уроків та обговорення інцидентів. З огляду на це важливо створювати сприятливу атмосферу, у якій вони могли б стати більш відкритими. Спостереження за роботою вчителів і вчительок під час проведення уроків чи інших занять є важливим доповненням до розуміння взаємодії між дітьми: чи зазнає якась дитина тиску з боку однолітків, чи всі діти залучені до діяльності, чи є учні чи учениці, яких ігнорують однолітки або щодо яких проявляють негативне у ставлення інші. Під час спостереження необхідно дати відповіді на наступні запитання: якою є поведінка вчителя чи вчительки під час уроків, чи не створює співробітник чи співробітниця ситуації, яка негласно дозволяє одним дітям некоректно поводитися щодо інших; чи вдається вчителю чи вчительці залагоджувати конфлікти та суперечки між дітьми, якими коментарями супроводжується цей процес; яка атмосфера у класі під час проведення уроку, як почуються діти?



Організація роботи з розв'язання проблеми насильства у загальноосвітньому навчальному закладі

ДО УВАГИ!

В Україні майже не існує практики підтримки вчителів і вчительок усередині педагогічного колективу. Вчителі й вчительки зазначають, що вони не можуть звернутися по допомогу, бо це сприймається як прояв некомпетентності. Разом з тим, присутність на уроці інших може допомогти не лише побачити процеси всередині учнівського колективу під час навчання, а й забезпечити ефективність навчального процесу в разі наявності у класі дитини, яка потребує особливої уваги.

Наразі в Україні інтенсивно впроваджується інклюзивна освіта, і цей процес дає школам можливість запроваджувати посаду асистента чи асистентки вчителя чи вчительки. Водночас інклюзивна освіта часто сприймається лише як допомога в інтеграції дітей з інвалідністю. Але інклюзивного підходу можуть потребувати й інші діти, зокрема діти у конфлікті з законом; діти, які жили та навчалися у місцях несвободи (інтернатні заклади, санаторні школи тощо), діти з національних громад; діти, які опинились у складних життєвих обставинах, тощо.

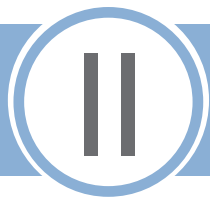
- *Експертиза.* Спостереження за вчителями чи вчительками передбачає експертизу. Під час проведення експертизи можна з'ясувати: чи не сприяє дискримінації особливості організації процесів в загальноосвітньому навчальному закладі; у який спосіб організована діяльність учительського колективу; чи допомагають вони одне одному; чи можуть розраховувати на підтримку більш досвідчених колег; чи набувають нові знання та навички; чи мають час на відпочинок; чи забезпечені вони всім необхідним для роботи; чи є речі, котрі викликають у них стрес; чи є супервізорська підтримка; чи існують у закладі правила для персоналу, і чи знають про них у колективі, чи правила та вимоги існують лише для дітей; як спілкуються між собою співробітники та співробітниця, чи виявляють повагу одне до одного; які вчителі чи вчительки частіше потрапляють у гострі ситуації, і в чому саме вони полягають; яка роль самого педагога у цьому процесі тощо.

Сфери, які мають підлягати експертизі:

- організація діяльності педагогічного колективу;
- організація простору для самих вчителів та вчительок;
- оточення вчителів та вчительок;
- розклад;
- процедури;
- підручники/навчальні посібники;
- правила.

- *«Будинок».* Мапа загальноосвітнього навчального закладу у вигляді будиночку може знаходитися у вчительській. Під час перерви вчителі та вчительки можуть позначати на ній червоним кольором зони, у яких виникають якісь негативні ситуації, і спостерігати за випадками, які трапляються в навчальному закладі. Усі проблеми, виявлені під час аналізу, мають бути враховані у подальшій роботі. Цей метод може використовуватись як для аналізу ситуації перед здійсненням процесу планування, так і для постійного моніторингу ситуації у школі.⁵

⁵ Цей метод, відповідним чином видозмінений, використовується і під час проведення індивідуального оцінювання.



Організація роботи з розв'язання проблеми насильства у загальноосвітньому навчальному закладі

• *Звіти про інциденти.* Перегляд звітів дає можливість побачити повторюваність певних ситуацій і, відповідно, вносити корективи у превентивну роботу. Звіти дають можливість оцінити дієвість та результативність заходів та скоригувати їх у разі потреби.⁶

⁶ В розділі «Роль АБВГД-групи» подано приклади ведення журналів про інциденти.

У додатку 2 можна знайти практичні матеріали, які були використані під час апробування методики проведення аналізу в пілотних школах проекту.

Інформування всіх зацікавлених дорослих та дітей про початок роботи

Важливою складовою процесу підготовки до планування в загальноосвітньому навчальному закладі роботи щодо попередження насильства над дітьми є інформування всього педагогічного та учнівського колективу про початок такої роботи. Це створює передумови для легітимізації процесу та залучення у процес планування всіх зацікавлених сторін: як вчителів та вчительок, так і учнів та учениць та батьків й матерів. Якщо в навчальному закладі достатньо розвинені органи учнівського самоврядування та батьківської ради, важливо залучати їх до процесу підготовки та планування діяльності щодо попередження насильства над дітьми.

Міжнародний та вітчизняний досвід засвідчує, що використання підходу «рівний – рівному» (учень/учениця – учню/учениці) сприяє кращому залученню дітей до процесу планування та поширенню змін в учнівському середовищі. У разі недостатньо активної участі дітей у житті загальноосвітнього навчального закладу в Плані дій можна передбачити різноманітні заходи, які сприятимуть залученню учнів та учениць до реалізації Плану з перспективою подальшого залучення у процеси планування.

ДО УВАГИ!



Розроблення Плану дій. Структура Плану дій

Під час розроблення в школі Плану дій щодо попередження насильства над дітьми важливо враховувати ключові, базові елементи, які забезпечать практичність та гнучкість плану. Такими елементами є: основна інформація про загальноосвітній навчальний заклад, бачення, формальні аспекти, оцінка відповідної роботи та ситуації в навчальному закладі, підтримувальні та запобіжні дії, процедури реагування на випадки насильства та їх документування.

- *Основна інформація про загальноосвітній навчальний заклад.* Назва закладу, його розташування, загальна кількість учнів та учениць та педагогічного персоналу, інші особливості (наприклад, навчальний заклад з інклюзивною освітою) та інше.
- *Бачення.* Бачення формується на основі цінностей та принципів загальноосвітнього навчального закладу. Це чітко визначена позиція навчального закладу щодо принизливого для гідності поведження та дискримінації. Бачення – це мета, якої прагне досягти школа. Важливим є процес обговорення членами педагогічного колективу практичних аспектів реалізації бачення та протидії насильству в щоденній роботі загальноосвітнього навчального закладу.
- *Формальні аспекти.* Це механізм реалізації та підтримання життєздатності Плану дій навчального закладу щодо попередження насильства над дітьми. Тут зазначається відповідальність директора та вчителів і вчительок, стратегія участі та впровадження Плану іншими зацікавленими особами. У цьому розділі також варто описати «Колесо року» – структурований План дій, у межах якого розроблені та розподілені заходи з попередження насильства протягом року⁷.
- *Оцінка відповідної роботи та ситуації в загальноосвітньому навчальному закладі.* Поєднує в собі первинну оцінку стану справ на початок упровадження Плану дій, поточну оцінку ситуації та оцінку роботи попереднього року. Цей розділ містить опис методології оцінювання, розподілу обов'язків та відповідальності, аналіз результатів упровадження Плану дій. Під час здійснення оцінювання важливо враховувати різні фокуси⁸. Оскільки розроблення Плану дій ґрунтується на аналізі, то від його якості залежить і якість плану. Подальше оцінювання виконання Плану дій вимагає, щоб План попереднього року мав конкретні вимірювані цілі, які можна оцінити і, спираючись на цей аналіз, проаналізувати ефективність відповідних дій.
- *Підтримувальні дії.* Визначення та підсилення позитивних аспектів роботи, внесення їх у План дій та подальше використання у роботі з протидії насильству, дискримінації та принизливому для гідності поведженню.
- *Запобіжні дії.* Запобіжні (превентивні) дії розробляються на основі аналізу ситуації в навчальному закладі. Важливо зважати на випадки як принизливого для гідності поведження, так і дискримінації, й аналізувати обидві проблеми. Необхідно також залучати учнів та учениць до обговорення задля ефективного розв'язання конкретних завдань.
- *Процедури реагування на випадки насильства та їх документування.* Цей розділ має містити інформацію про те, яким чином можна отримувати інформацію про гострі випадки, та положення про алгоритм реагування на поточні ситуації насильства: визначати сфери відповідальності, часові рамки ухвалення рішень, формат документування.

⁷ Детальний опис можна знайти у III розділі на стор. 20.

⁸ Детальний опис можна знайти у пункті «Різні види оцінювання ситуації в школі».



План дій щодо попередження насильства в загальноосвітньому навчальному закладі: практичні аспекти

У цьому розділі буде детально розглянуто практичні аспекти усіх складових, які має опрацювати команда в ході підготовки Плану дій щодо попередження насильства в навчальному закладі⁹.

Нижче детально описано кожен окремий елемент Плану дій відповідно до отриманого під час упровадження проекту в пілотних школах досвіду.

⁹ Детальний опис можна знайти у пункті «Процес планування роботи в школі. Структура Плану дій».

Основна інформація

Цей елемент має містити назву загальноосвітнього навчального закладу, інформацію про її розташування, кількість учнів та учениць та учительського колективу, особливості закладу (наприклад, навчальний заклад з інклюзивною освітою) та ін.

Приклад

Назва:

Кількість працівників і працівниць:

Приміщення:

Адміністрація представлена:

Інші спеціалісти й спеціалістки:

Кількість учнів та учениць:

молодшої школи –

середньої школи –

старшої школи –

Сайт:

Особливості загальноосвітнього навчального закладу:

Спеціалізація закладу: *наприклад, багатoproфільний навчальний заклад, що забезпечує поглиблене та профільне вивчення української мови і літератури, англійської та іспанської мов, математики, суспільних дисциплін, комп'ютерних технологій.*

Особливі педагогічні технології: *наприклад, інтерактивні технології навчання, проектні технології, педагогічні технології на основі особистісно орієнтованого підходу.*



План дій щодо попередження насильства в загальноосвітньому навчальному закладі: практичні аспекти

Бачення

Бачення – це мета, якої навчальний заклад прагне досягти у сфері попередження та протидії насильству.

Ця частина Плану є описовою. У ній має бути визначено низку понять, зокрема окреслено розуміння того, що є насильством чи принизливе для гідності поводження, а що є дискримінацією, а також розкрито деякі вразливі до дискримінації ознаки (наприклад, за статтю, національністю, релігійними віруваннями, інвалідністю тощо). У баченні формулюється загальний підхід закладу до принизливого для гідності поводження, описується зрозуміла і прозора політика реагування на прояви насильства, визначаються алгоритм та правила втручання у критичних ситуаціях, структура розгляду справ. У цьому розділі Плану можуть і мають бути наведені приклади образливої поведінки чи дискримінації. Це необхідно для того, щоб кожна людина, яка забажає ознайомитися з планом, могла чітко побачити позицію загальноосвітнього навчального закладу у ставленні до будь-яких проявів насильства та краще усвідомила доречність тих чи інших заходів. Також важливо, щоб у педагогічному колективі відбулось обговорення аспектів реалізації бачення та протидії насильству в щоденній роботі загальноосвітнього навчального закладу.

Формальні аспекти

• Відповідальність

Надзвичайно важливо детально прописати сфери та зони відповідальності, адже у випадку недостатньої визначеності цього аспекту можливі різні реакції персоналу загальноосвітнього навчального закладу на ті чи інші прояви насильства. Дехто може ігнорувати певні порушення правил, вважаючи їх нормою, а дехто братиме на себе надмірну відповідальність, що дуже швидко спричинить емоційне та професійне вигорання.

ДО УВАГИ!

Ми рекомендуємо підійти дуже серйозно до визначення й закріплення зон відповідальності та уникати загальних формулювань на зразок: «Відповідальність персоналу визначається згідно з чинним законодавством України».



План дій щодо попередження насильства в загальноосвітньому навчальному закладі: практичні аспекти

Приклад (досвід шведської школи)

Хто за що відповідає у школі

Директор/директорка

Відповідальність директора/директорки:

- стежити, щоб усі співробітники й співробітниці, учні та учениці, а ще дорослі, які опікуються дітьми знали про заборону всіх форм дискримінації, насильства і принизливого для гідності поведження в школі;
- стежити за проведенням цілеспрямованої роботи, яка сприяє дотриманню рівних прав для кожної дитини, а також перешкоджає поведінці, яка принижує гідність людини, сприяє дискримінації чи насильству за ознаками релігії або інших переконань, статі, етнічної приналежності, сексуальної орієнтації, інвалідності, віку або гендерної ідентичності;
- брати участь у щорічному розробленні та оцінюванні Плану рівності/Плану протидії принизливому для гідності поведженню у співпраці зі співробітниками й співробітницями, учнями й ученицями та дорослими, які опікуються дітьми;
- координувати розслідування та вживання відповідних заходів, якщо школі стає відомо про принизливе для гідності поведження, насильство чи дискримінацію;
- впевнитись, що шкільний персонал має загальне уявлення про те, як здійснюється документування заяви чи як виявляються принизливе для гідності поведження, насильство і дискримінація та які заходи проводяться для розв'язання ситуації;
- стежити, як саме персонал школи виконує обов'язки, визначені у Плані рівності;
- встановлювати контакт із владою за потреби.

Вчителі й вчительки та інший персонал школи

Вчителі й вчительки та інші працівники й працівниці школи несуть відповідальність за:

- виконання Плану рівності;
- аналіз норм і цінностей, а також прагнення до рівності, які він/вона передає учням й ученицям у процесі викладання;
- застосування належних заходів щодо протидії принизливому для гідності поведженню або дискримінації у разі підозри, виявлення подібної поведінки, а також інформування про подібні випадки;
- здійснення документування у разі підозри, повідомлення про принизливе для гідності поведження, насильство і дискримінацію або їх виявлення, а також контроль за вживанням необхідних заходів;
- спостереження та контроль за розслідуванням випадків принизливого для гідності поведження, насильства чи дискримінації, які стосуються окремих вчителів та вчительок чи іншого персоналу школи;
- шанобливе ставлення до учнів та учениць та колег.

Учні та учениці

Всі учні та учениці несуть колективну відповідальність за:

- шанобливе ставлення до учнів та учениць, вчителів та вчительок та інших працівників та працівниць;
- критику принизливого для гідності поведження, насильства та дискримінації, які відбуваються у школі.



План дій щодо попередження насильства в загальноосвітньому навчальному закладі: практичні аспекти

• Стратегії участі

До реалізації Плану дій щодо попередження насильства в школі долучається персонал закладу, учні та учениці та АБВГД-група.

• «Колесо року»

«Колесо року» – циклічна повторюваність діяльності з попередження насильства в школі з року в рік з урахуванням попереднього досвіду.

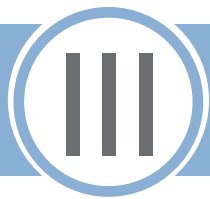
Оцінка ситуації в школі та попередньої роботи

У цьому розділі Плану зазначаються результати оцінювання та ключові висновки після його проведення. У висновках мають бути визначені пріоритетні проблеми, виявлені під час аналізу та моніторингу ситуації.

ДО УВАГИ!

Оцінювання охоплює моніторинг та аналіз ситуації й потребує певного часу для проведення. Тому ми рекомендуємо здійснювати оцінювання за прикладом пілотних шкіл: перед початком роботи над першим Планом дій, а надалі під час реалізації Плану дій, передбачаючи його у заходах.

Проведення постійного моніторингу та аналізу під час упровадження Плану дій допомагає виявити проблеми, оцінити реалізацію його цілей, доопрацювати та внести відповідні зміни у План. Це сприяє ефективному досягненню поставлених цілей та робить План дій зручним інструментом для використання усіма залученими особами: адміністрацією, вчителями та вчительками, учнями та ученицями тощо. Також проведення оцінювання допомагає усвідомити наявність проблеми та є одним з інструментів просвітницької роботи в навчальному закладі. Методи, які використовуються для первинного оцінювання, стануть у пригоді для подальшого щорічного оцінювання як загальної ситуації в школі, власної поточної роботи, так і досягнень попереднього року. У Плані описуються методи, які будуть застосовуватись для оцінювання. Потрібно подбати про проведення оцінювання: визначити, як саме воно буде здійснюватись, хто візьме в ньому участь, як проаналізувати отримані результати. Оцінювання минулорічної роботи є важливим елементом планування, але, на жаль, про нього часто забувають. Саме тому План дій має містити конкретні та вимірювані цілі, які можна оцінити.



Планування дій

План має передбачати такі дії: підтримувальні, запобіжні (превентивні) та процедури реагування на виявлені випадки насильства щодо дітей. Цілі підтримувальних та запобіжних дій мають бути вимірюваними. Важливо ставити перед собою реальні цілі, яких треба і можна досягти.

Часто можна побачити, що в процесі планування ставляться цілі, які неможливо виміряти. Наприклад, змінити ставлення учнів та учениць до проблеми насильства в школі. І для досягнення планується такий захід як проведення акції «16 днів протидії ґендерному насильству». Досягнення такої мети та ефективність заходу важко оцінити.

Для того щоб ціль можна було виміряти, важливо описати поточну ситуацію та сформулювати бачення змін.

ДО УВАГИ!

Приклад 1.

Поточна ситуація (за результатами оцінювання). Не всі вчителі та вчительки та учні й учениці ідентифікують такі форми фізичного насильства, як запотиличники (лише 29 % учнів та учениць зазначають, що це є прояв насильства), копняки (53 %), а також психологічне насильство, як-от вживання образливих прізвиськ (25 % учнів та учениць та 62 % вчителів і вчительок), образи (48 % учнів та учениць та 70 % учительського колективу), приниження (62 % учнів та учениць та 87 % вчителів та вчительок).

Ціль. Всі учні та учениці й персонал усвідомлюють, що копняки, запотиличники, приниження, використання образливих прізвиськ є видами насильства. Всі учні та учениці та персонал знають, що політика навчального закладу забороняє будь-які прояви насильства.

Очікуваний результат. Має підвищитись усвідомлення того, що зазначені вище прояви насильства є насильством.

Приклад 2. (досвід шведської школи)

Поточна ситуація	Цілі
Робота з протидії принизливого для гідності поведження та дискримінації відносно нова	<ul style="list-style-type: none">• Весь персонал має ознайомитись з Планом дій;• Весь персонал школи має бути запрошеним до участі в роботі з протидії принизливому для гідності поведженню та дискримінації;• всі учні та учениці володіють інформацією про План дій;• всі учні та учениці мають, ставши послами та посланками, бути запрошені до участі в роботі з протидії принизливому для гідності поведженню та дискримінації;• вихователі й виховательки повинні мати доступ до Плану дій та вивчати його
85 % учнів та учениць повідомляють, що почуватися у школі безпечно. 82 % повідомляють про високий рівень добробуту в школі	<ul style="list-style-type: none">• всі учні та учениці мають почуватися в безпеці;• всі учні та учениці повинні мати високий рівень добробуту



План дій щодо попередження насильства в загальноосвітньому навчальному закладі: практичні аспекти

Приклад 3.

В одному з загальноосвітніх навчальних закладів під час аналізу ситуації насильства відзначено, що, попри зовні благополучну ситуацію, деякі діти почуваються в класі ізгоями. Під час відвідування навчального закладу тренерки проекту помітили, як старші хлопці нишком давали запотиличники молодшим, діти обзивали одне одного, але при появі дорослих замовкали і робили вигляд, що все в порядку. У школі було мало місць, де діти могли б щиро й відкрито висловлювати свої справжні почуття одне до одного, відчувався брак простору для фізичної активності.

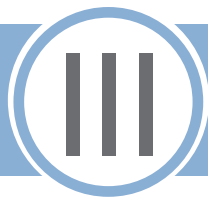
Поточна ситуація	Цілі
Є учні/учениці, які почуваються ізгоями в класі	Всі учні/учениці почуваються безпечно
Старші учні/учениці ображають менших	Школа – безпечне місце для всіх

Отриманий результат після впровадження Плану дій. Під час участі школи у проекті з'явилися реальні й віртуальні місця для вираження емоцій дітьми і дорослими, місця для фізичної активності не тільки у рамках уроків фізкультури.

Водночас вчителі та вчительки пройшли тренінг «Напрацювання соціальних навичок як спосіб роботи з проявами агресії в дитячому середовищі»¹⁰, в результаті якого проведено велику роботу з висловлювання різних почуттів один стосовно одного, що дало можливість вивести конфліктні ситуації, які існували як у педагогічному, так і в учнівських колективах, з тіні та успішно працювати з ними.

Проведене наприкінці проекту оцінювання засвідчило зменшення кількості різних проявів насильства в колективі. Відносити образи та запотиличники до проявів насильства стало більше дітей.

¹⁰ Тренінг 5 «Напрацювання соціальних навичок як спосіб роботи з проявами агресії в дитячому середовищі» // Організація роботи з розв'язання проблеми насильства в школі / Навч.-метод. посіб. – К., 2013. – С. 47–55.



Підтримувальні дії

Проведення оцінювання минулорічної роботи дає можливість побачити наявність у школі певних механізмів, які працюють краще за інші (так звані позитивні елементи). При створенні Плану дій потрібно розробити заходи для підсилення позитивних елементів та використовувати їх у роботі з протидії дискримінації та принизливого ставлення.

У цій частині Плану варто спиратися на внутрішній ресурс конкретного загальноосвітнього навчального закладу. Для зручності підтримувальні дії слід описати за такою схемою:

Підтримувальні дії

Цілі	Заходи	Відповідальність	Часові рамки	Оцінка

У графі «Відповідальність» мають бути зазначені люди, які долучені до процесу та відповідають за досягнення цілей Плану.

Іноколи трапляється так, що в усьому Плані єдиним відповідальним за проведення заходів є психолог/психологиня чи соціальний працівник/працівниця загальноосвітнього навчального закладу. Це унеможлиблює практичну реалізацію Плану. Для того щоб План був ефективним та дієвим, до розроблення підтримувальних дій слід залучати якомога більше персоналу, щоб всі усвідомлювали власну відповідальність за його виконання.

У графі «Оцінка» має бути зазначено, яким чином можна оцінити вплив заходів, які проводилися: буде це опитування, інтерв'ю чи щось інше.

ДО УВАГИ!

Дії, спрямовані на попередження

Дії, спрямовані на попередження (запобіжні або превентивні), є одним із ключових елементів Плану. Вони розробляються на основі аналізу ситуації в школі. Важливо, щоб при розробленні Плану дій було акцентовано увагу як на проблемі насильства щодо дітей, так і на проявах принизливого для гідності поведіння та дискримінації. Необхідно також залучити учнів та учениць до обговорення задля ефективного розв'язання конкретних завдань. Основна робота під час розроблення Плану дій присвячена відпрацюванню запобіжних дій. Загальний опис відповідних дій матиме такий вигляд:

Запобіжні дії

Поточна ситуація	Цілі	Заходи	Відповідальний	Часові рамки	Оцінка



План дій щодо попередження насильства в загальноосвітньому навчальному закладі: практичні аспекти

Відпрацювання запобіжних дій – це відображення конкретних кроків, які будуть зроблені школою для покращення ситуації з протидії насильству, виявленого в ході аналізу. Нижче представлено приклад такого планування.

Приклад

Поточна ситуація	Цілі	Заходи	Відповідальний	Часові рамки	Оцінка
Булінг (цькування) під час перерв					
	Двір закладу має стати безпечним місцем для всіх дітей	Дорослі присутні на перервах	Всі вчителі та вчительки, а певна особа розробляє графік чергувань	Кожна перерва	20 квітня
		Старші учні та учениці організують заходи під час перерв	Ім'я відповідальної особи	Під час довгих перерв	20 квітня
		Обговорення в класі	Класний керівник/керівниця	Як компонент освітньої роботи	28 травня
		Спільні заходи/вечірки для дітей одного віку	Соціальна група	Перед літніми канікулами	29 травня
Вчителі/вчительки не реагують на поточні випадки насилля					
	Підхід всього закладу до зневажливого ставлення, дискримінації, переслідувань	Інформація про те, як булінг впливає на соціальний та когнітивний розвиток дитини	Директор/директорка і заступник/заступниця	На початку осінньої чверті	Перед різдвяними канікулами

У таблиці прописані приклади заходів щодо роботи як з дітьми, так і з вчительським колективом, наведені дати є умовними. Розміщення інформації в зазначеній таблиці допомагає зробити заплановані заходи більш конкретними та вимірними.

ДО УВАГИ!

Розроблення запобіжних дій з урахуванням виявлених у минулому випадків насильства – найскладніше під час розробленні планів пілотними школами, оскільки в них не було практики документування складних випадків. Тому при проведенні оцінювання роботи попереднього року ніхто з колективу вже не міг згадати, які інциденти мали місце. Але для того щоб розроблені запобіжні дії були ефективними, важливо мати задокументовані випадки насильства. Це забезпечить максимальну практичність Плану.



План дій щодо попередження насильства в загальноосвітньому навчальному закладі: практичні аспекти

Може статися так, що під час проведення аналізу поточної ситуації будуть зроблені певні висновки, і, як наслідок, необхідно буде терміново втрутитись у ситуацію та описати профілактичні дії щодо розв'язання конкретних проблем. Приклади таких проблем та спроби їх розв'язання наводимо у таблиці нижче.

Приклад

Запобігання – оцінка – заходи

Проблема (приклади)	Що ми будемо робити	Хто нестиме відповідальність	Коли це буде зроблено	Оцінка
Знуцання під час перерви	Дорослий стежить під час перерви	Всі викладачі/викладачки	На кожній перерві	28 травня
	Група «Проти насильства» організовує заходи під час перерви	Учні/учениці – члени групи «Проти насильства»	Під час тривалих перерв	28 травня
	Вчителі/вчительки обговорюють під час занять	Вчителі/вчительки з навчання життєвих навичок	Під час занять	Наприкінці періоду
Жорстка атмосфера у школі				
	Запроваджуються правила поведінки в класі	Класний керівник/керівниця	На початку навчального року	Перед різдвяними канікулами
	Спільна діяльність	Група «Проти насильства»	Середньострокова	
	Підхід всієї школи до зневажливого ставлення, дискримінації, переслідувань	Інформація про те, як булінг впливає на соціальний та когнітивний розвиток дитини	Директор і заступник	На початку осінньої чверті

Учасники однієї з пілотних шкіл зауважили, що вересень-жовтень є досить конфліктними місяцями. Кількість скарг серед дітей та вчителів і вчительок зростає, особливо серед школярів й школярок середнього шкільного віку, і дорослі не знають, як дати цьому раду. Було вирішено, що у вересні варто приділити більшу увагу заходам, які б сприяли об'єднанню дітей, пізнанню один одного, своєрідному знайомству заново. Адже за період літніх канікул з дітьми відбувається багато змін як на фізичному, так і на психологічному рівні. Всередині родин також можуть відбуватися зміни, і коли діти заново зустрічаються в школі, вони потребують більшої уваги до себе, поваги до змін, які відбулися, мають потребу в тому, щоб заново згуртуватися в один цілісний колектив. Такі заходи, проведені на початку року, дають можливість зменшити конфліктність серед дітей у наступні місяці.



Процедури реагування на випадки насильства щодо дітей та їх документування

Для припинення поточних принизливих дій потрібно, щоб весь персонал мав спільне розуміння того, чому ті чи інші дії є принизливими та протиправними. Саме персонал загальноосвітнього навчального закладу може доносити ці знання до дітей і таким чином сприяти розвитку поваги і терпимості в учнівському колективі. Тому важливим компонентом розроблення Плану дій є однакове бачення та розуміння проблеми насильства всіма у навчальному закладі.

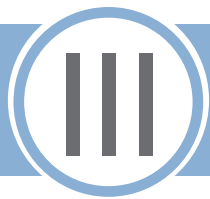
Також при розробленні Плану варто оцінити механізми збирання інформації про випадки насильства. Яким чином збирається інформація? Чи навчені діти розповідати про застосування щодо них самих або їхніх ровесників принизливих дій? Чи існує «скринька довіри»? Чи функціонує вона? Чи помічають дорослі принизливі для гідності дії і т. ін.

ДО УВАГИ!

Під час опитування учнів та учениць пілотних загальноосвітніх навчальних закладів в 2013 році тільки учні та учениці молодших класів зазначили, що вони звернуться до вчителя чи вчительки, якщо помітять, що хтось ображає/принижує їх однолітків. Учні та учениці середньої й старшої школи не розглядають вчителя чи вчительку як особу, до якої можна звернутися по допомогу у випадку насильства стосовно себе чи однокласників/однокласниць.

У Плані дій навчального закладу мають бути прописані поточні практики розгляду гострих ситуацій. Тому варто відзначити, чи напрацьовані взагалі в школі практики для розв'язання гострих ситуацій, хто до цього долучається, і чи розв'язується ситуація з повним її розумінням. У процесі розв'язання ситуації відповідальність має бути розподілена між працівниками й працівницями загальноосвітнього навчального закладу й учнями та ученицями. Кожен інцидент має бути розглянутий, і за результатами оцінювання має бути складений конкретний План дій для припинення певної ситуації. Має бути затверджена процедура документування: як документується ситуація, кого слід повідомити про неї. Кожна школа може розробити свій алгоритм реагування на випадок принизливого для гідності поведіння з урахуванням власних ресурсів. Ми ж пропонуємо таку схему реагування:

Ситуація «дитина – дитина»	Ситуація «дорослий – дитина»
Повідомляється відповідальний вчитель/ка, приймає подальші рішення	Повідомляється директор/ка, приймає подальші рішення
Якщо випадок оцінюється як несерйозний, слідує далі за стрілками. В разі оцінювання випадку як серйозного він розглядається за схемою в наступному стовпчику. Відповідальний персонал відповідає за подальші дії	Серйозний випадок. За подальші дії відповідає АБВГД-група
Збирається більше інформації, проблема обговорюється з колегами, учнями/ученицями і мамами й татами	Збирається більше інформації від учителів та учительок, учнів та учениць, мам і тат
Аналіз – План дій. Впровадження і оцінювання	Аналіз – План дій. Впровадження і оцінювання
Досягнуті результати: успішно; неуспішно – залучення АБВГД-групи	Досягнуті результати: успішно; неуспішно



План дій щодо попередження насильства в загальноосвітньому навчальному закладі: практичні аспекти

Звертаємо увагу на те, що у разі виникнення інциденту між дорослим і дитиною ситуація розглядається директором/директоркою загальноосвітнього навчального закладу, тому що образа учня чи учениці дорослим є серйозним порушенням. Створення Плану дій суттєво зменшує кількість таких ситуацій, тому що у школі формується загальна політика стосовно насильства і дій, за допомогою яких його можна мінімізувати.

ДО УВАГИ!

Алгоритм реагування на випадок принизливої для гідності поведінки має передбачити, яким чином передаватиметься інформація про гострі випадки. Це можуть бути звіти персоналу чи учнів та учениць, які надаються директору/директорці або відповідальній особі. Процедури мають передбачати механізм документування випадків.

Така практика існує у шведських школах. В українських використовуються журнали для документування випадків жорстокого поводження щодо дитини, згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 19.08.2014 № 564/836/945/577 «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми». Разом з тим, про випадки, які реєструються в журналі навчального закладу, заклади мають в обов'язковому порядку повідомляти служби у справах дітей та органи внутрішніх справ. Надалі відповідні органи мають перевірити інформацію та оцінити вжиті заходи. На практиці це перетворюється на занадто жорсткий контроль за діяльністю навчального закладу та її працівниками/працівницями. Адже деякі випадки належать до компетенції вчителів/вчительок, психологів/психологинь та адміністрації навчального закладу і не потребують втручання зовнішніх спеціалістів.

ДО УВАГИ!

У Швеції такі журнали теж доступні для зовнішніх спеціалістів, наприклад для інституту Уповноваженої особи з питань учнів та учениць, яка здійснює контроль за діяльністю навчальних закладів у сфері попередження дискримінації та принизливого для гідності поводження. Проте наявність інформації в журналі та опис заходів, вжитих за результатами виявленого випадку, сприймається як чинник успішної діяльності і не є приводом для перевірки, як це відбувається в Україні.

Разом з тим, як зазначено вище, звіти про інциденти є важливим джерелом інформації й допомагають передбачити в Плані дій ефективні заходи щодо їх попередження. Тому ми рекомендуємо фіксувати всі випадки в журналах, включно з приниженням, ігноруванням тощо. Водночас відповідні міністерства мають переглянути механізм реалізації чинного наказу з метою підтримки роботи загальноосвітніх навчальних закладів щодо розв'язання проблеми насильства. Разом з тим, для фіксації випадків можна користуватися також журналами соціального педагога (працівника чи працівниці, психолога/психологині закладу, які дають змогу фіксувати виявлені випадки дискримінації або принизливого для гідності поводження та перевіряти, чи немає в цих діях ознак цькування (булінгу).



План дій щодо попередження насильства в загальноосвітньому навчальному закладі: практичні аспекти

Перевага процедури документування в тому, що можна відстежити, чи траплялися подібні інциденти раніше. Це допоможе здійснювати більш якісне оцінювання та аналіз ситуації, особливо у випадках порушення прав конкретних дітей. Орієнтовний бланк для опитування дітей наведено у додатку 5 «Звіти про випадки принизливого для гідності поведіння, а також у додатку 6 «Протокол зустрічі АБВГД-групи за результатами розгляду випадку».

Приклад

Розгляд ситуації та планування дій для її розв'язання на основі інформації про гострий випадок

Опис випадку/проблеми

Некерована поведінка учня/учениці 5-Б класу:

- образи в бік однокласників/однокласниць;
- висока рухова активність під час перерви;
- схильність гратися під час уроків.

Короткострокові цілі (індивідуальні, групові та/або на структурному рівні)

Ця ситуація стосується окремого учня/учениці (індивідуальний рівень), а також інших дітей у класі, бо учень/учениця ображає однокласників/однокласниць, що впливає на їхній емоційний стан і не сприяє їх комфортному самопочуттю в школі (груповий рівень). Вчителю/вчительці потрібна допомога: в управлінні ситуацією під час уроків, у припиненні агресивних дій учня/учениці щодо однокласників/однокласниць та захисті інших учнів та учениць від образ (структурний рівень, бо в цьому випадку вчителю/вчительці потрібна допомога з боку АБВГД-групи). На цьому етапі ставляться короткострокові цілі з урегулювання даної ситуації.

Довгострокові цілі (індивідуальні, групові та/або на структурному рівні)

Учень/учениця (індивідуальний рівень). Допомогти налагодити комунікацію з іншими дітьми, сприяти в оволодінні навичками самоконтролю. З'ясувати, що означає «схильний гратися під час уроків» і чому це відбувається; чи відбувається це на уроці в конкретних вчителів/вчительок, чи і в інших також.

Інші діти класу (груповий рівень). Провести заходи щодо налагодження комунікації між дітьми, заняття, на яких можна проявляти фізичну активність, командні ігри; розвивати навички протидії агресії тощо.

Вчитель/вчителька (структурний рівень). З'ясувати, чи описана вище ситуація відбувається під час конкретного уроку, чи стосується й інших. Залучити АБВГД-групу, яка має організувати спостереження за роботою вчителя/вчительки на уроці та його взаємодією з класом. Заходи щодо налагодження комунікації між дітьми, створення дружньої атмосфери в класі є довгостроковою ціллю, бо для формування доброзичливих стосунків потрібен час. Допомога вчителю/вчительці в оволодінні навичками контролю за ситуацією під час уроку та розвитку компетенцій. Це також є довгостроковою ціллю, яка може стати частиною Плану дій щодо навчання педагогічного колективу.

Терміни проведення наступної перевірки та оцінювання

У цій частині слід зазначити, коли буде проведена перевірка цілей і як вона буде здійснюватися. У методах оцінювання, описаних вище, наведені приклади, за якими її можна здійснити. Варто звернути увагу на те, що зміна атмосфери в класі в бік встановлення більш дружніх стосунків є тривалим процесом і підлягає якісному оцінюванню.



План дій щодо попередження насильства в загальноосвітньому навчальному закладі: практичні аспекти

Дата для зворотного зв'язку з відповідальними органами

У цьому розділі можуть бути зазначені дати проміжних зустрічей АБВГД-групи, а також зустрічей з іншими відповідальними органами, якщо вони брали участь у цій ситуації. Внесення запланованих на різних рівнях дій у таблицю допомагає структурувати роботу з ситуацією.¹¹

¹¹ Див. приклад з таблиці «Запобігання – оцінка – заходи».

При розгляді гострих випадків у пілотних школах фокус уваги був зосереджений на постраждалих, без урахування інтересів людей, які завдали їм страждань. Також поза увагою залишалися учні/учениці та вчителі/вчительки, які стали свідками інциденту, якщо він трапився при свідках. Чимало зусиль довелося докласти, щоб на гострий випадок поглянули ширше і провели заходи з урахуванням індивідуального, групового та структурного рівнів.

ДО УВАГИ!

Під час розв'язання гострих ситуацій необхідно прописати чіткі цілі та заходи, які допоможуть владнати ситуацію і, якщо можливо, попередять її повторення в майбутньому.

«Колесо року»

«Колесо року» – це розроблений та реалізований протягом року механізм управління діяльністю з попередження насильства в школі, який охоплює оцінювання роботи попереднього року, аналіз ситуації у навчальному закладі, роботу над новим Планом дій та внесення змін відповідно до здійсненого аналізу, реалізацію (зокрема презентацію Плану для школи та визначення часових проміжків, протягом яких усе зазначене реалізується). Цей механізм циклічно повторюється кожного року.



Таким чином, через механізм «Колеса року» досягається системність роботи та забезпечується можливість наслідування кращих успішних практик протидії насильству в загальноосвітньому навчальному закладі.

Приклади реалізованих річних планів дій можна знайти у додатках до цього посібника: досвід Швеції – у додатку 3, досвід України – в додатку 4.



Проблеми, які можуть виникати під час розроблення Плану дій

• Структура Плану дій

Під час першого розроблення Плану можна зіштовхнутися з низкою проблемних моментів, без подолання яких його практична реалізація стане неможливою. Тому під час планування персоналу загальноосвітнього навчального закладу варто знайти відповідь на запитання: як вони бачать дії щодо забезпечення безпеки для дітей у своєму закладі? Під час дискусії варто також обговорити і питання дискримінації та принизливого для гідності поводження. Згідно з результатами дослідження 2013 року, значний відсоток опитаного персоналу в школах погано орієнтується в питаннях насильства, більшість відносить до насильства лише його серйозні прояви, до того ж переважно фізичні. Але у шкільному середовищі, на превеликий жаль, спостерігається значно більше проявів насильства (принизливе ставлення, образи, прізвиська, цькування, дискримінація та інше), яких дорослі не помічають, оскільки вони стали ніби нормою життя. Тому в частині Плану «Бачення» необхідно надати якомога більше прикладів насильства з відповідними роз'ясненнями щодо ставлення до нього та позиції загальноосвітнього навчального закладу. Це дасть учням й ученицям можливість почуватися захищеними у навчальному закладі, адже вони будуть упевнені, що незалежно від того, у якого вчителя чи вчительки на уроці вони знаходяться, реакція на прояви принизливого для гідності поводження між дітьми з боку педагога чи педагогині буде однаковою.

При формулюванні «Бачення» доречно також більш детально ознайомитися з законодавчою базою у царині освіти й прописати основні керівні принципи, на яких базуватиметься політика навчального закладу у сфері захисту дітей від насильства.

У формальній частині необхідно чітко й зрозуміло прописати відповідальність персоналу загальноосвітнього навчального закладу, бо формулювання «відповідальність згідно з чинним законодавством» не дає розуміння суті відповідальності. Важливо також сформулювати правила для працівників й працівниць закладу, тому що часто правила для дітей мають багато позицій, а правил для персоналу ніхто не знає.

Під час розроблення Плану дій варто також обговорити з персоналом закладу такі питання:

- ✓ Чи важливо мати загальне визначення принизливого для гідності поводження? Чому?
- ✓ Які ситуації, що можуть розцінюватись як принизливе для гідності поводження, можуть виникати у школі: у дворі навчального закладу, в місцях загального користування всередині будівлі, у класах, під час конкретних уроків, наприклад таких, як фізкультура?
- ✓ Де саме можуть проявлятися насильство та дискримінація – між учнями/ ученицями, між вчителем/вчителькою і учнем/ученицею, між директором/директоркою і учнем/ученицею, між іншими дорослими, які працюють у загальноосвітньому навчальному закладі, й учнями/ученицями?

Таке обговорення дасть можливість більш свідомо й масштабно підійти до створення Плану дій.



План дій щодо попередження насильства в загальноосвітньому навчальному закладі: практичні аспекти

• Бажання «з'їсти більше, ніж могли б проковтнути»

Можна так захопитися складанням Плану, що в процесі його розроблення поставити дуже високі й амбітні цілі, для досягнення яких знадобиться багато часу і років. Важливо пам'ятати, що всі великі справи починаються з маленьких кроків, і План дій на рік має описувати реальні бажані зміни. Краще перевиконати План, ніж не здійснити і третини намічених заходів. Якщо ж План вийшов дуже розлогий, радимо подрібнити великі цілі та сфокусуватися на досягненні маленьких, вимірюваних, зрозумілих, проте справді дієвих, яких можна досягнути протягом трьох-шести місяців.

• Самотність «душі вогню»

Важливим аспектом у процесі розроблення та реалізації Плану дій є залучення всього персоналу загальноосвітнього навчального закладу – у тій чи іншій мірі. Відповідальність за розроблення та впровадження Плану дій ніколи не має лежати на плечах однієї людини або групи людей. При створенні у школі АБВГД-групи її діяльність має бути чітко визначена та зрозуміла. Результати діяльності групи мають бути озвучені для всього колективу закладу. АБВГД-група має інформувати колег про час, місце та причини зустрічі, щоб не викликати спротиву з боку вчительського колективу, які не входять до цієї групи. Адміністрація загальноосвітнього навчального закладу зобов'язана підтримувати як учасників й учасниць АБВГД-групи, так і кожен людину з колективу загальноосвітнього навчального закладу, щоб уникнути емоційного вигорання.

• Перевірка

Після завершення розроблення Плану доречно здійснити його перевірку, проаналізувавши за наступною схемою:

- ✓ Повнота: чи внесено у План дій всю необхідну інформацію?
- ✓ Структурованість: чи легко зрозуміти структуру Плану дій?
- ✓ Чіткість висловлювань: чи легко зрозуміти те, що написано?
- ✓ Зрозумілість: чи легко зрозуміти, що очікується від вчителя/вчительки чи працівника/працівниці загальноосвітнього навчального закладу? Чи легко зрозуміти, якими є права учнів та учениць?



Роль АБВГД-групи та формування необхідних компетенцій у персоналу загальноосвітнього навчального закладу

Роль АБВГД-групи

¹² Див. приклади складу учасників АБВГД-групи нижче.

АБВГД-група є ключовим елементом упровадження Плану дій щодо попередження насильства у загальноосвітньому навчальному закладі. Вона відповідальна за оцінювання проведеної роботи, поточної ситуації, за розроблення та імплементацію Плану дій. АБВГД-група формується з активних та небайдужих людей з педагогічного колективу¹², які прагнуть змінювати загальноосвітній навчальний заклад на краще й відкриті для нового досвіду. Група повинна мати постійне ядро учасників й учасниць та за потреби долучати до своєї діяльності інших колег. Одним із завдань групи є залучення більшості з персоналу навчального закладу до розроблення та виконання Плану дій, а також контроль ефективності та злагодженості роботи команди відповідно до загального бачення закладу.

АБВГД-група відповідальна за:

- «Колесо року» (управляє діяльністю з попередження насильства у закладі, забезпечуючи циклічність процесу, аналізує результати діяльності);
- процедури участі учнів та учениць та персоналу (використовується загальний підхід навчального закладу, за якого всі педагоги та педагогині знають, куди та чому спрямована діяльність загальноосвітнього навчального закладу у сфері запобігання насильству; участь учнів та учениць у цій роботі є обов'язковою);
- процедури реалізації Плану дій;
- процедури планування;
- процедуру збирання інформації про інциденти;
- організацію зустрічей, на яких аналізуються анкетування/планування ситуації та формуються пропозиції щодо дій.

ДО УВАГИ!

АБВГД-група повинна мати місце для зустрічей, де можна було б обговорювати нагальні питання, аналізувати ситуацію, дискутувати з приводу пропозицій щодо дій. Безумовно, добре, коли створено такий простір, який забезпечує кожній думці можливість бути почутою, простір, де народжувалися б ідеї, які втілюються в життя. У цьому процесі також важлива підтримка адміністрації загальноосвітніх навчальних закладів.

Зустрічі однієї з АБВГД-груп пілотних загальноосвітніх навчальних закладів часто не планувалися заздалегідь, а відбувалися «на ходу» або за чашкою чаю. І, незважаючи на ентузіазм та завзяття учасників й учасниць, вони не могли спрямувати енергію в необхідне русло. Адже обговорювані випадки не документувалися, і при проведенні оцінювання роботи попереднього року було важко пригадати всі деталі. Учасникам й учасницям довелося скоригувати свій підхід до зустрічей: вони стали чітко визначати час і місце проведення обов'язкових зустрічей та особу, відповідальну за ведення протоколу. Так зустрічі не лише стали структурованими та продуктивними, а й дали змогу краще усвідомити динаміку процесів у загальноосвітньому навчальному закладі, визначити коло осіб, яких потрібно долучати до роботи з критичними випадками, та ефективніше контролювати виконання Плану дій.



Роль АБВГД-групи та формування необхідних компетенцій у персоналу загальноосвітнього навчального закладу

- Виконання/контроль за виконанням Плану дій у випадках, коли діти потерпають від принизливого для гідності поводження

В одному з пілотних загальноосвітніх навчальних закладів була створена настільки активна АБВГД-група, що за декілька місяців було втілено у життя ідею «Паркан емоцій». Після проведеного у школі анкетування групі стало зрозуміло, що коли в молодшій школі створені сприятливі умови, за яких діти можуть вільно виражати свої емоції, то в середній і старшій таких умов немає. І тоді виникла ідея «Паркану емоцій». У школі на одній зі стін за допомогою фарб та ватманів було створено своєрідний «паркан», де діти і вчителі та вчительки могли висловлювати свої емоції за допомогою малюнків та написів. Ідея настільки захопила всіх у школі, що спочатку їй не помітили, як це сприяло згуртуванню дітей і вчителів і вчительок.

ДО УВАГИ!

Приклади складу учасників АБВГД-групи:

- Одна особа з адміністрації/керівництва загальноосвітнього навчального закладу – директор/директорка або заступник/заступниця директора/директорки, оскільки ці особи відповідальні за ухвалення рішень;
- Одна особа – спеціаліст/спеціалістка соціального напрямку: медичний працівник/працівниця, психолог/психологиня тощо, адже під час аналізу гострих ситуацій та плануванні важливо розуміти психологічні аспекти;
- Одна особа від учительського колективу, які працюють в інклюзивних класах;
- Принаймні по одній особі від педагогічного колективу (якщо школа велика, то потрібно залучати більше представників/представниць, бо вони добре знають педагогічні техніки);
- Один представник позашкільного центру дозвілля (ефект взаємодії);
- Представники/представниці соціальних програм, з якими працює школа.

Формування у персоналу загальноосвітнього навчального закладу необхідних компетенцій

Створення Плану дій щодо попередження насильства у навчальному закладі, внесення у нього доповнень, функціонування АБВГД-групи, перший досвід проведення оцінювання ситуації у закладі, аналіз ситуацій, які потребують негайних реакцій, розвитку нових компетенцій у персоналу. У рамках пілотного проекту було проведено спостереження щодо того, як змінюються загальноосвітні навчальні заклади. Узагальнені результати цих спостережень представлено нижче.

Нерідко у навчальних закладах панує атмосфера, в якій вчитель/вчителька не може вільно звернутися по допомогу до колег. Нездатність самостійно розв'язати ситуацію часто сприймається як прояв некомпетентності. Недостатня увага приділяється підтримці молодих учителів та вчительок. Інколи у школах існує практика знецінення досвіду вчителів і вчительок. Так, скажімо, трапляється, що педагогу чи педагогині пропонують зробити презентацію до наради, а під час наради не дають можливості її представити. Завданням даної програми є створення клімату підтримки та обміну досвідом. Це неодмінно сприятиме професійному зростанню вчителів і вчительок. Так, під час проведення тренінгів та супервізій колеги мають можливість поділитися своїм досвідом. Вони знають, що їхній досвід важливий, що він буде почутий та оцінений.

- *Розуміння не є знання. Ваше розуміння визначає, як ви інтерпретуєте ситуацію і які знання будете використовувати.*

Тривалий досвід контролю з боку керівних органів призвів до того, що загальноосвітні навчальні заклади мають перестороги щодо впровадження змін. Загальна кількість програм, які, окрім навчання, зобов'язаний виконати загальноосвітній навчальний заклад, надто велика. І часом ці програми дублюють одна одну, змінюючи лише назви. Інколи ці програми є неактуальними для того чи іншого загальноосвітнього навчального закладу, та часом є проблемним оцінювання результатів їх впровадження. Розроблення освітніми закладами власних планів дій щодо попередження насильства, який повністю відповідає ситуації, що склалася у конкретному закладі, дає змогу максимально ефективно забезпечити позитивні зміни та створити у навчальному закладі безпечний для дітей простір.

Якщо розгляд будь-якої гострої ситуації у навчальному закладі починається з позиції «Це проблемна дитина», або «Це дитина з неблагополучної родини, інші діти не хочуть мати з нею стосунків, бо вона ображає інших або її ображають», то ситуація заходить у глухий кут через нездатність навчального закладу вплинути на родину. Водночас у рамках розроблення та реалізації Плану дій поступово змінюється фокус бачення гострих ситуацій. Працівники й працівниці починають аналізувати, шукати, що вони можуть зробити, аби допомогти дитині увійти в колектив, розмірковувати, як розвинути в неї та її однокласників/однокласниць соціальні навички комунікації, як навчити проявляти толерантність, повагу, взаємодіяти тощо. У центрі уваги постає дитина і забезпечення її прав та потреб, а не родина.

IV

Роль АБВГД-групи та формування необхідних компетенцій у персоналу загальноосвітнього навчального закладу

• *Розуміння визначатиме, які знання ви використовуватимете та цінуватимете.*

Під час проведення аналізу ситуації у закладі, розроблення Плану дій, розгляду гострих ситуацій стає очевидним, що інколи персоналу навчального закладу бракує практичних знань. Це дає підстави запровадити у план навчання педагогічного колективу тренінги з деяких важливих питань, наприклад: як розв'язувати конфлікти; як згуртувати дитячий колектив; як допомогти дітям проявляти свої кращі якості; що таке соціальні навички, і як допомогти учням й ученицям опанувати їх; як дискутувати з дітьми так, щоб вони висловлювали свої погляди на ті чи інші питання; як говорити з ними про складні теми (війна, смерть, розлучення, втрати, перше кохання, секс та інше).

Для підвищення компетенції персоналу рекомендуємо використовувати навчально-методичний посібник «Організація роботи з розв'язання проблеми насильства в школі». Досвід проекту засвідчив, що навчальна програма має починатися інтенсивно – з проведення двох-трьох одноденних тренінгів. Далі навчальні тренінги можуть тривати по декілька годин і відбуватися з періодичністю один-два рази на півріччя.

Часом виникає потреба подовжити тривалість програми навчання для вчителів і вчительок, декілька разів повторити інформацію для кращого її засвоєння. Під час першого року навчання тренери й тренерки були змушені майже на кожному тренінгу повторювати визначення насильства. Іноді команда, яка впроваджувала проект, не вірила в те, що ставлення до проблеми насильства в школах може змінитися. Лише на другий рік стали помітні зміни. В одному з навчальних закладів окремі педагоги та педагогині, які відмовились брати участь у навчальних програмах, наприкінці другого року запитували, чому їх виключили з програми навчання, адже вони теж хочуть отримати ті знання, що й їхні колеги. Інколи виникали ситуації, коли внутрішнє протистояння між вчителями/вчительками заважало побачити й оцінити результати діяльності. Так, в одній з пілотних шкіл після навчання співробітники та співробітниці змінили своє ставлення до насильства і хотіли долучитися до роботи активу, але актив, який за два роки звик працювати самостійно, виявився неготовим прийняти їхню допомогу.

Варто сформувані у персоналу потребу в розвитку та нових знаннях. Навчання дорослих приводить до зміни фокусу сприйняття ситуації. І тоді всі гострі ситуації сприймаються не як нездоланні, а як такі, що їх можна змінити та попередити у майбутньому шляхом застосування різних підходів та проведення різноманітних заходів. Дитина та допомога їй стають центром учительської уваги.

Працівники та працівниці однієї з пілотних шкіл розповіли нам, що одним з результатів програми стало те, що діти часто приходять до кабінету завідувачці з виховної роботи і починають розповідати про свої конфлікти. Під час розмови просять вибачення, пробачають одне одному і врешті-решт просто кажуть завідувачці, що вже самі в усьому розібралися.

ДО УВАГИ!

- *Розуміння – не метод, стратегія чи процедура. Ваше розуміння визначатиме, як ви будете використовувати методи й інтерпретувати структури та стратегії.*

У процесі розроблення Плану дій використовуються різноманітні методи, які дають змогу провести якомога ширший аналіз та оцінювання з урахуванням різних фокусів. Дотримання структури розроблення Плану дій допомагає зробити його максимально дієвим та практичним, а залучення й учнів та учениць, і педагогів/педагогинь сприяє досягненню спільного розуміння того, що відбувається в загальноосвітньому навчальному закладі, а отже, спільному руху до поставлених цілей. Важливо, аби кожен учасник чи учасниця процесу відчували свою причетність та відповідальність у процесі реалізації Плану дій.

В одному з пілотних загальноосвітніх навчальних закладів до початку проекту вчителі та вчительки ніколи не втручалися у розв'язання конфліктів між учнями/ученицями. Вони давали дітям можливість розібратися самостійно або залучали до розв'язання ситуації психологиню чи адміністрацію загальноосвітнього навчального закладу. Після навчання у програмі педагоги та педагогині відчували в собі сили стати модераторами та модераторками, а не суддями у конфліктних ситуаціях. Вони почали виводити конфліктуючих дітей у нейтральне місце і давати їм можливість висловити свої позиції, думки та почуття. Врешті-решт вчителі та вчительки побачили, що діти здатні не лише знайти вихід з конфлікту, а й зрозуміти почуття іншої людини та змінити свою позицію в суперечці. Самі дорослі відзначили, що почали вчитися у дітей гнучкості та здатності співпереживати і пробачати.

- *Стимулювання нового розуміння.*

Необхідно постійно дбати про розвиток у персоналу навчального закладу нового розуміння.

- ✓ *«Мапування» розуміння залучених вчителів та вчительок.* Залучення до «мапування» різних працівників та працівниць та формування у них розуміння, що за результатами «мапування» можна побачити не тільки проблемні питання, а й гарні знахідки щодо розв'язання складних ситуацій. Фактично це є процесом створення мапи різних компетенцій (знань, умінь, навичок, бачення, розуміння тощо) персоналу.
- ✓ *Створення умов для рефлексії, саморефлексії, рефлексії через діалог, рефлексії через читання.* Можливість спілкуватися з колегами, конструктивний діалог, здійснення рефлексії щодо власної роботи дає можливість краще осмислити набутий досвід. Наявність у закладі місця, де вчителі та вчительки матимуть змогу зустрітися й спілкуватися, сприятиме зменшенню рівня професійного вигорання та стресу. Обговорення цікавих книжок у сфері педагогіки та психології дасть можливість краще зрозуміти ті чи інші процеси.
- ✓ *Набуття спільного досвіду.* Спільна робота дає можливість краще пізнавати одне одного, а спільне розв'язання проблемних питань – уникати професійної самотності.
- ✓ *Висловлювання власної думки. Ідеї-виклики.* Під час дискусій з тих чи інших питань можуть народжуватись нові ідеї, реалізація яких зможе підняти загальноосвітній навчальний заклад на новий рівень функціонування.
- ✓ *Робота з супервізією.* Організація у межах навчального закладу або поза ним регулярної професійної підтримки для вчителів і вчительок також може дати вагомий результат.
- ✓ *Аналіз прогресу.* Обов'язково розповідайте про досягнення, людям важливо бачити поступ та позитивні зміни.



Результати впровадження програми у пілотних школах

У програмі «Управління діяльністю з розв'язання проблеми насильства в загальноосвітніх навчальних закладах» взяли участь 4 навчальні заклади, розташовані у містах Києві та Житомирі й у Київській області (м. Біла Церква, с. Шевченкове Броварського р-ну). Загальноосвітні навчальні заклади були відібрані за мотиваційними листами та географічним розташуванням, з урахуванням можливості проведення тренінгів у навчальних закладах командою Жіночого консорціуму України. Пілотні загальноосвітні навчальні заклади різні за наповнюваністю і охоплюють навчанням від 300 до 1500 учнів та учениць. Також вони мають різні можливості щодо впровадження пілотних програм. Так, один з загальноосвітніх навчальних закладів мав гарний досвід співпраці з вченими і розробляв власні пілотні програми, а інший, розташований у селищі, вперше співпрацював з іншими організаціями у проведенні тренінгів на базі навчальних закладів. Зі школами, які брали участь у проекті, був укладений меморандум про співпрацю та погоджений План роботи. Детальну інформацію про пілотні загальноосвітні навчальні заклади можна знайти у додатку 1.

Впровадження програми підтвердило, що це дуже копітка робота. Окреслимо деякі з проблем, що, на нашу думку, потребують уваги. Першою й однією з основних проблем на шляху впровадження програми стало **нерозуміння школами необхідності навчання дорослих, фокусу такого навчання та нездатність оцінити користь від нього для вчителів і вчительок та дітей**. Під час реалізації проекту довелося працювати з різними колективами та керівництвом, серед яких були й ті, хто прагнули щось змінювати у функціонуванні навчального закладу, і ті, хто не бажали змін. Проте проведення конкурсного відбору для участі у проекті налаштовувало на впевненість в успіху, адже загальноосвітні навчальні заклади самі готували мотиваційні листи і висловили готовність запроваджувати реальні зміни. Але розуміння цих змін було досить туманним, як і усвідомлення того, що таке, власне, насильство.

На нашу думку, певна неконкретність та нечіткість у визначенні поняття «насильство» має право на існування, адже саме вона стає рушієм формування нових поглядів на функціонування загальноосвітнього навчального закладу, на проблемні ситуації, які виникають у ній, на поведінку колег і учнів та учениць, на те, що ж є роботою із запобігання насильству, в чому полягає особливість її організації, а також формулювання прогнозу щодо зменшення частоти гострих ситуацій, які раніше часто залишалися нерозв'язаними.

Однією з умов співпраці з навчальними закладами був розподіл відповідальності між тими, хто бере участь, а саме між Жіночим консорціумом України і навчальними закладами. Адміністрації погодилися брати участь в усіх навчальних та інших заходах, організованих у рамках проекту, та залучати педагогічні колективи до розроблення Плану дій і впровадження його у своїх навчальних закладах. Згодом ефективність такого розподілу відповідальності можна було побачити на практиці, оскільки значно більше позитивних змін відбулося в тих школах, де адміністрація активно долучалася до тренінгової програми та зустрічей АБВГД-груп.

Однією з умов участі у програмі також було забезпечення школою певного сталого складу тренінгових груп та, по змозі, однієї аудиторії, в якій постійно проводилися б тренінги. Для зниження напруженості між групою вчителів і вчительок, які проходять навчання, і тих, які не увійшли до складу тренінгових груп, було прийнято рішення інформувати всіх педагогів та педагогинь в загальноосвітнього навчального закладу про дні проведення тренінгів, їх теми та місце проведення. Оголошення про тренін-



Результати впровадження програми у пілотних школах

ги робилося на педагогічних радах, що давало змогу кожній особі знати заздалегідь, в які дні відбудуться заняття. Такий підхід сприяв зменшенню спротиву проведенню тренінгів з боку спільноти закладу Звісно, не всі учасники й учасниці тренінгових груп усвідомлювали власну мотивацію до навчання, однак згодом будь-хто з них могли визначити для себе певну користь.

Для багатьох учасників та учасниць тренінгу така форма навчання була досить незвичною. Адже треба було сидіти в колі, а не за партами – щоб було зручніше висловлювати свої думки та уважніше слухати колег. Брати участь у вправах, дискусіях, залишатися після уроків було доволі складно та незвично. Але завдяки цьому був створений педагогічний простір, де вчителі та вчительки побачили цінність підтримки одне одного, почали цінувати можливість ділитися досвідом, отримали сміливість сказати, що є ситуації, рішення яких знайти досить складно, а є проблемні питання, які періодично повторюються. Ми помітили, що учасники та учасниці добре володіють методиками викладання своїх предметів, однак часто їм бракує компетентності щодо розв'язання конфліктів, стратегій надання дітям підтримки, розуміння, яких навичок дітям не вистачає і в який спосіб ці навички формувати та вдосконалювати.

Підтримання відчуття компетентності й самодостатності персоналу. В одному з загальноосвітніх навчальних закладів діяла лише одна практика: у незрозумілій ситуації з дитиною чи дітьми вважалося за доцільне йти до заступниці директорки і погрозувати дітям покаранням. Таким чином, така особа виступала персоною, яка має карати дітей. З початком дії програми ситуації почали розв'язувати інакше – залучаючи до залагодження конфлікту вчителя/вчительку або кількох, щоб кожна доросла особа усвідомлювала свою відповідальність за те, що відбувається з дітьми в загальноосвітньому навчальному закладі. Цей підхід допоміг покращити загальну атмосферу як у педагогічному колективі, так і у закладі загалом.

Особливу ситуацію створює прихід до загальноосвітнього навчального закладу молодого вчителя чи вчительки, яким потрібна певна підтримка, бо заклад вищої освіти дає зазвичай лише знання, необхідні для викладання предмета, а не компетенції. Такий учитель може потребувати навчання розв'язанню несподіваних для нього проблем. Наявність ситуації постійного оцінювання у школі призводить до того, що педагоги та педагогині не можуть зізнатися, що мають проблеми з учнями, ученицями, дорослими рідними, мами, татами, з налагодженням дисципліни чи комунікації. І не наважуються попросити про допомогу, бо хвилюються з приводу реакції колег. Такі ситуації засвідчують потребу в створенні усередині загальноосвітнього навчального закладу умов, за яких вчителі та вчительки могли б професійно зростати й набувати компетенції, мати достатню підтримку та простір, де можна поділитися досвідом без страху, що він буде знецінений.

В одному зі загальноосвітніх навчальних закладів існувало протистояння між вчителями та вчительками початкових класів, що утворили внутрішню коаліцію у загальноосвітньому навчальному закладі, і вчителями та вчительками старшої школи. На тренінгах педагоги сідали окремими групами, щоб жодним чином не взаємодіяти. Спадкоємності між ланками загальноосвітні навчальні заклади не було. Вчителі молодших класів вважали, що їх не стосується те, що відбувається з дітьми після пере-



Результати впровадження програми у пілотних школах

ходу до середньої загальноосвітній навчальні заклади. Вони говорили, що в них «усе гаразд, діти добре поведуться, навчаються, є контакт з батьками». Педагоги старшої загальноосвітній навчальні заклади заявляли, що дітей до них нічого не навчили: ні вчитися, ні добре поводитись, ні дружити. Така позиція дорослих приводила до протистояння дітей. Старші діти кривдили молодших. Під час тренінгів педагоги/педагогині були змушені почати спілкуватися між собою. Виконуючи завдання в малих групах, вони починали співпрацювати у спільних інтересах. Що далі, то легше їм було знаходити спільний підхід до розв'язання поставлених завдань. Під кінець програми на тренінгах усі сідали упереміш, з'явилися шкільні заходи, спрямовані на об'єднання всього загальноосвітнього навчального закладу, що значно зменшило агресію старших дітей відносно молодших.

Набуття цінного досвіду. Представники та представниці одного зі загальноосвітніх навчальних закладів поділилися з нами своїм досвідом участі у проекті та продемонстрували наступні досягнення. В певний момент відбулося прийняття дітей персоналом загальноосвітнього навчального закладу: вони утвердились у позиції, що дитина має право бути такою, якою вона є. Якщо дитину роблять «зручною» для закладу, вона втрачає свою індивідуальність. З'явилося розуміння того, що діти приходять до загальноосвітнього навчального закладу з різних сімей, з різними життєвими історіями і обставинами, з різними навичками. У багатьох випадках школа не може вплинути на сімейні обставини дітей, однак може вплинути на їхнє шкільне життя, зробивши його більш комфортним.

Навчальний заклад почав пропонувати дітям долучитися до суспільно корисних справ, ідеї реалізації яких належали дітям. Старші діти почали допомагати молодшим під час виконання спільних справ, усвідомили свою роль у допомозі молодшим, а не в контролі за поведінкою всіх, як це було раніше. Змінилася атмосфера у загальноосвітньому навчальному закладі, діти зрозуміли, що вони здатні змінювати шкільне життя. Було проведено опитування серед учнів та учениць. Серед запитань було, зокрема, й таке: «Якби у тебе була можливість щось змінити у школі, що саме ти змінив/-ла би?» Відповіді дітей виявилися досить несподіваними для вчителів і вчительок та адміністрації. Діти написали про бажання змінити свій загальноосвітній навчальний заклад, зробивши його більш комфортним для перебування, особливо на першому поверсі. Дорослі, в свою чергу, виявили повагу до бажань дітей і зробили перший поверх більш затишним.

На початку програми персонал загальноосвітнього навчального закладу ставив питання про роботу психолога та психіатра з хлопчиком П., 12 років, який поведився агресивно і зухвало щодо учнів та учениць і вчителів та вчительок. Він бився на перервах і після занять, плював на дітей, обзивався, грубіянив педагогам, міг демонстративно піти з уроку, не хотів вчитися. Цей загальноосвітній навчальний заклад був вже четвертим в його житті. З усіх попередніх його просили піти. У школі складалася думка, що ця дитина нездатна до навчання в колективі, і дорослим рідним запропонували перевести його на домашнє навчання. Хлопчик навчався вдома, періодично відвідуючи індивідуальні заняття з деяких предметів у школі. Перебуваючи



Результати впровадження програми у пілотних школах

в програмі, навчальний заклад змінювалася як візуально, так і зсередини. Змінювалися вчителі та вчительки, а слідом за ними і діти. Формувався колектив. Зрідка приходячи до загальноосвітнього навчального закладу, П. спостерігав за змінами і за власним бажанням звернувся до заступниці з навчальних питань з проханням дозволити йому брати участь у шкільних заходах. Протягом півроку цей учень почав частіше відвідувати загальноосвітній навчальний заклад і вступати в контакт з дітьми у спільних справах. Відносини вибудовувалися поступово. На новий навчальний рік хлопчик повернувся на навчання в загальноосвітній навчальний заклад, де продемонстрував не тільки кращу поведінку, а й інтерес до навчання.

На одному з тренінгів піднімалося питання про розвиток поваги у дітей і до дітей. Адже діти засвоюють моделі поведінки і роблять висновки з того, що безпосередньо бачать навколо. Педагоги та педагогині розмірковували, яким чином реалізувати це завдання на рівні не тільки класу, а й закладу. Віднині в пілотному загальноосвітньому навчальному закладі одна зі стін на першому поверсі присвячена інформації щодо участі дітей, класів, вчителів та вчительок у різних конкурсах та змаганнях. І навіть якщо дитина чи педагог/педагогиня не зайняли призового місця, все одно розміщується інформація про те, що вони брали участь у тому чи іншому заході. Таким чином інші діти, класи, вчителі та вчительки можуть бачити активність у школі й долучатися до неї.

Розмірковуючи над проблемою насильства, педагоги та педагогині дійшли висновку, що його профілактика охоплює чимало компонентів, які належать до сфери розвитку життєвих навичок. У школі почали організовувати квести, щоб мати змогу говорити з дітьми про насильство, безпеку в Інтернеті, про репродуктивне здоров'я та інше.

Хлопчик К. відрізнявся неадекватною поведінкою в школі. Він ображав однокласників і вчителів і вчительок, зривав уроки, приносив до загальноосвітній навчальній закладі небезпечні предмети (ніж, шило, пневматичний пістолет), створив групу ще з трьох дітей, за допомогою яких практично тероризував загальноосвітній навчальний заклад. Вчителі почувалися безсилими. Діти боялися і відкидали К. Одна з учительок звернулася за порадою щодо поводження з цією дитиною. Вона не хотіла відкидати її, але не бачила способу захистити від дитини себе та інших учнів та учениць. Педагогині порадили спробувати поговорити з хлопчиком наодинці про те, що він відчуває, йдучи до загальноосвітнього навчального закладу, перебуваючи в закладі та повертаючись додому. Виявилось, що хлопчик скрізь відчував страх. Це був різний страх, але він завжди відчував своє безсилля і діяв агресивно, щоб менше боятися. Вчительці були дані рекомендації щодо зменшення у дитини почуття страху під час перебування в школі. Через деякий час поведінка хлопчика змінилася – він перестав провокувати вчителів і вчительок, утримувався в навчальному процесі, розширив коло спілкування з дітьми.



Результати впровадження програми у пілотних школах

З одним із класів у пілотному загальноосвітньому навчальному закладі проводили навчання стосовно того, що таке насильство, обговорювали, як діти його розуміють, чи стикалися з ним. Після тривалих дискусій учні та учениці дійшли висновку, що інколи вони чинять насильство один щодо одного. Це відкриття неприємно здивувало дітей, але вони швидко оговталися і звернулися до вчительки з проханням допомоги змінити ситуацію.

Ще один клас після циклу занять реалізував цікавий проект. Діти брали інтерв'ю в інших учнів та учениць, запитуючи, чи стикалися вони з приниженням і негідною поведінкою стосовно себе. Більшість опитаних дітей зізналися, що вони вже мали справу з негативними емоціями через погане ставлення до себе з боку інших людей у школі. І це не давало їм можливості почуватися комфортно; інколи саме через таке погане ставлення до себе вони не хотіли відвідувати загальноосвітній навчальний заклад.

У загальноосвітньому навчальному закладі діти не приймали учня В. до свого колективу. Обзивалися, ігнорували його спроби до зближення. Психологиня навчального закладу звернулася з цією проблемою до тренерів проекту. В ході детального розбору випадку з'ясувалося, що цькування дитини триває вже кілька років. Самі педагоги та педагогині говорять про дитину як про неповноцінну, ненормальну, їм важко дивитися на неї, вони погано розуміють її мовлення (наслідки пологової травми). Так розкрилася проблема нетолерантного ставлення дорослих до дітей з особливими потребами. Після проведення тренінгів, під час яких розбиралися особливості, потреби та можливості «особливих» дітей, багато хто з педагогів та педагогинь переглянули своє ставлення до них. Слідом за зміною у ставленні дорослих почало змінюватися і ставлення до учня В. дітей. Вони стали рідше звертати увагу на слабкі сторони хлопчика, частіше контактувати, значно зменшилось число випадків психологічного насильства над цією дитиною.

Участь у проекті сприяла згуртуванню вчителів і вчительок, виникненню можливості звертатися один до одного по допомогу, розвитку взаємної поваги серед педагогів/педагогинь. Функціонування АБВГД-групи дало змогу розв'язувати проблемні питання чи ситуації більш помірковано і з розподілом відповідальності між колегами, що сприяло зменшенню вигорання, яке притаманне професії вчителя. Одним із важливих надбань проекту було те, що один з пілотних загальноосвітніх навчальних закладів вирішив розробити політику реагування на принизливе для гідності поводження. Це було зроблено для того, аби всі розуміли, яким є загальне ставлення загальноосвітнього навчального закладу до насильства та поводження, що принижує гідність, щоб ця інформація була відома кожному вчителю і кожній вчительці і кожен та кожна могли бачити прояви насильства, могли захищати від нього учнів та учениць і розробляти стратегії його попередження. Цю політику загальноосвітнього навчального закладу вирішили підкріпити законодавчими документами, які стосуються прав дитини, витягами із Закону про освіту, щоб кожен учитель розумів свою відповідальність щодо захисту учнів та учениць.



Результати впровадження програми у пілотних школах

Набуття здатності оцінювати ефективність заходів, навчати працівників та працівниць бачити свою ефективність у підходах, заходах, які вони обирають. Одним із важливих компонентів програми є формування розуміння необхідності проведення профілактичної роботи впродовж усього навчального періоду. Заходи, які зазвичай проводяться в школах, мають короткотривалий ефект, як, наприклад, «Тиждень толерантності» або «16 днів протидії насильству». Толерантність потрібно утверджувати як щоденну практику, а не присвячувати їй один тиждень на рік. Роботу з попередження насильства або зменшення його проявів слід проводити протягом усього навчального року.

Фахівці та фахівчині з пілотних загальноосвітніх навчальних закладів навчилися відстежувати ефективність заходів різними методами, приділяти увагу класам з підвищеною конфліктністю серед дітей, навчилися розробляти плани дій, зосереджені на розв'язанні проблемних питань в окремо взятих класах. Особливо цінними виявились заходи, результати яких можна було виміряти. Практика, за якої до кабінету психолога/психологині чи будь-якої особи з адміністрації приводили дитину зі словами: «Зробіть що-небудь, бо заважає проводити урок», – поступово стала замінюватись зверненнями до АБВГД-групи. Представники та представниці цієї групи зазначали, що на уроках виникають певні ситуації, з якими вчитель та вчителька не знає, як упоратись. У такому випадку педагоги та педагогині разом з учасниками та учасницями групи працювали над складанням плану і кроків з його реалізації, які мали сприяти розв'язанню конфлікту та стосувалися б і вчителя/вчительки, й учнів та учениць. Обов'язковим був розподіл відповідальності, визначалося, якими є критерії оцінювання, як з'ясувати, що план є ефективним і працює, як відстежити зміну ситуації.

У 5-му класі діти не сприймали ученицю, яка не відвідувала разом з ними факультативи, ображали й принижували її. Також у класі деякі діти підбурювали інших учнів та учениць знущатися над своїми однокласниками. Коли АБВГД-група почала працювати з класом, виявилось, що у класі є діти, які почуваються некомфортно, класний керівник підтримує неформальних лідерів з негативною поведінкою, а діти з кращою поведінкою та ті, які краще навчаються, належної підтримки не мають. Клас недружний, характерним є жорстоке ставлення один до одного, популярні лайливі та образливі слова, приниження. На перерві частина дітей, які не користуються популярністю, грають в ігри у телефонах.

Одним з обов'язків АБВГД-групи є моніторинг реалізації плану дій. З вищеприведеного прикладу можна зробити висновок про те, що в класі відбуваються певні процеси, які відбиваються як на окремій дитині, так і на всьому класі, а дії класного керівника не є ефективними. Якщо під час занять хтось із дітей ображає іншу дитину і дорослий, який перебуває поруч, не припиняє такі дії, це є підтвердженням можливості продовження образ і надалі. Для частини дітей це сигнал: «Якщо мене ображатимуть, дорослий не втрутиться і не захистить мене». Також це сигнал для всіх дітей – до цього дорослого не варто звертатися по допомогу. До роботи з описаною ситуацією долучилися представники та представниці АБВГД-групи, заступниця директорки, соціальна педагогиня, психологиня, класний керівник, одна особа від вчителів/вчительок, який викладає в цьому класі, активні учні та учениці старших класів. Аналізували ситуацію на трьох



Результати впровадження програми у пілотних школах

рівнях: на рівні дитини, класу і загальноосвітні навчальні заклади. Було обрано стратегію, за якою впроваджені дії, спрямовані на розв'язання ситуації, мали підлягати оцінюванню через місяць, три місяці, півроку.

Документування випадків дає можливість відстежувати, з якими ситуаціями школі доводиться стикатися найчастіше. Аналізуючи ці випадки, один зі загальноосвітніх навчальних закладів дійшов висновку, що ситуації дуже схожі й виникають з однаковою періодичністю, а підхід, за якого вони розв'язувались раніше, не дає довгострокового ефекту. Після такого аналізу в школі було проведено цикл тренінгів для старшокласників та старшокласниць, а для вчителів і вчительок – майстер-класи з педагогічної майстерності. Проведена робота сприяла налагодженню кращої комунікації між учнями/ученицями і вчителями/вчительками в школі. Діти, яких педагоги та педагогині самі віднесли до категорії аутсайдерів, стали проявляти себе більш активно і долучатися до спільних справ нарівні з іншими учнями та ученицями. Під час виховних годин школярі почали організовувати дискусії навколо суспільно важливих питань. Такий підхід сприяв поглибленню вчителями своєї компетенції щодо ведення дискусій на певні теми. Проведена робота сприяла тому, що багато проблемних ситуацій діти почали розв'язувати самі. Створена атмосфера відкритості до дітей, розуміння того, що їх підтримують, їм допомагають оволодіти життєвими навичками, а їхні думки чують, сприяла виникненню ідей, які надходили від дітей. Одна з таких ідей була втілена в життя – проект з інтерв'ювання учнів та учениць та дорослих у школі з теми «Чому виникає насильство, і як можна його попередити».

Учениця 9-го класу А. почала прогулювати загальноосвітній навчальний заклад. Вчителі та вчительки неодноразово розмовляли з нею, але результатів це не дало. А. з сім'ї, яка наразі перебуває у скрутних життєвих обставинах, тому вплинути на неї через дорослих рідних було складно. Оскільки дівчинка часто просто йшла з уроків, це викликало тривогу в дорослих і заважало навчальному процесу. У ході бесіди з однокласниками та однокласницями з'ясувалося, що вони щоразу знають про наміри А. піти з уроків, але нікому не повідомляють про це, вважаючи це її особистою справою. Таким чином з'ясувалося, що діти недооцінюють небезпеку, з якою можуть зіткнутися віч-на-віч, не бачать своєї участі у безвідповідальному ставленні до себе інших дітей і недооцінюють свій вплив на ситуацію. Був проведений курс занять, присвячених ризикованій поведінці підлітків, відповідальному ставленню до інформації, небезпеці, на яку можуть наражатися діти й дорослі, можливості взаємодопомоги в рамках принципу «рівний – рівному». В результаті цих занять було змінено ситуацію не лише щодо учениці А., а й на рівні всього загальноосвітнього навчального закладу. Старші учні та учениці стали більше зважати на прояви небезпеки і насильства щодо молодших дітей, почали допомагати у розв'язанні проблем та навчати інших безпечної поведінки.

Набуття досвіду супервізійної підтримки АБВГД-групи. Під час реалізації програми кожна пілотна школа створила АБВГД-групи. Організована супервізійна підтримка груп стала початком активної роботи загальноосвітніх навчальних закладів зі створення Плану попередження насильства серед дітей у школі. На кожній зустрічі загальноосвітні навчальні заклади представляли по три складні ситуації зі своїх за-



Результати впровадження програми у пілотних школах

Загальноосвітніх навчальних закладів, які учасники та учасниці обговорювали на предмет можливості втручання та кола осіб, яких слід залучити до їх розв'язання. Розгляд ситуацій дав можливість побачити, яких навичок бракує вчителям та вчителькам для вирішення тих чи інших проблемних питань, яких знань не вистачає для розкриття дітям тем, що їх традиційно відносять до важких (війна, конфлікти, смерть, люди, які чимось відрізняються від інших). Також це дало можливість побачити, яких навичок не вистачає дітям у класі (зазвичай це навички комунікації, прояву симпатії, поваги, побудови дружніх стосунків).

Розроблення плану дій щодо розв'язання кожної з ситуацій додавало учасникам та учасницям впевненості у своїй компетентності. Вся увага фокусувалася на питанні, що загальноосвітній навчальний заклад може зробити для того, аби кожній дитині було комфортно і в класі, і в школі загалом, аби вона могла добре навчатися і досягати успіхів як у навчанні, так і в спілкуванні з однолітками. Як побачити дітей, що страждають від нападів однокласників/однокласниць? Яким чином змінити атмосферу в класі на комфортну для дітей і вчителів і вчительок? Де і чия зона відповідальності (бо зазвичай усю відповідальність за негаразди у спілкуванні у школі перекладають на психолога/психологиню)? Саме супервізійні зустрічі показали, що діалог між усіма причетними до ситуації можливий. І лише всі разом можуть шукати спосіб розв'язання проблеми. Ті загальноосвітні навчальні заклади, в яких до цих зустрічей долучалися заступниці директорок, досягли найкращих результатів, бо підтримка адміністрації є дуже важливою для запровадження у навчальних закладах змін і зменшення кількості гострих ситуацій.

В одному з загальноосвітніх навчальних закладів до складу АБВГД-групи входила бібліотекарка, яка взяла на себе зобов'язання і створила в бібліотеці окрему секцію, де кожен учитель та кожна вчителька могли знайти відповідну літературу з того чи іншого питання. Наприклад, публікації про те, як розмовляти з дітьми, тата й мами яких розлучаються; як говорити з дітьми про втрати; як підтримати новачків у класі; рекомендації батькам та педагогам гіперактивної дитини; сучасну підліткову літературу та багато іншого. Таким чином з'явилася можливість поглибити знання з певних питань і використовувати їх для кращої підтримки дітей.

Супервізійна робота стала місцем підтримки учасників та учасниць АБВГД-груп і показала, наскільки важливо мати таку підтримку в школі. Крім того, було створено простір, у якому можна було обговорювати складні питання і шукати на них відповіді, де педагоги та педагогині мали можливість набувати нові навички, де можна було ділитися власним досвідом та знайти коло однодумців. Працівники та працівниці загальноосвітнього навчального закладу мали змогу спостерігати за тим, як змінювалися учасники та учасниці групи, якими поміркованими вони ставали, як поступово навчалися відходити від емоційної сторони ситуації й розглядати її лише з професійної точки зору. Крім того, люди наважувалися ділитися складними ситуаціями і разом шукати найкращі варіанти рішень.



Результати впровадження програми у пілотних школах

Таким чином, важливим компонентом упровадження Плану дій з попередження насильства в школі є активність самого колективу загальноосвітнього навчального закладу, який бере участь у виробленні відповідної політики навчального закладу щодо спільного розуміння питань насильства, принизливого для гідності поведіння, відповідальності, яку кожна особа бере на себе, та дій на захист учнів та учениць.

При виробленні у школі єдиної політики щодо протидії насильству важливо розуміти, які законодавчі документи беруться за основу, які правила приймаються для персоналу і які для учнів та учениць. У цій політиці прописується відповідальність персоналу за створення безпечного простору для всіх учнів та учениць навчального закладу, алгоритм розв'язання ситуацій, коло залучених до цього осіб, порядок функціонування АБВГД-групи, її склад.

Необхідна, ключова складова втілення цього проекту – активна позиція самого персоналу і те, який внесок робить кожен учитель та кожна вчителька у реалізацію складеного плану. Серед таких пунктів варто чітко вказати, хто в загальноосвітньому навчальному закладі може проводити навчання для педагогів та педагогинь, формувати і вдосконалювати їхні компетенції з різних питань задля того, щоб надалі ці знання та корисні навички передавати дітям.



ДОДАТОК 1

Інформація про пілотні школи в проекті

Кількість пілотних шкіл – 4:

- Білоцерківська ЗОШ I–III ступенів № 15, Київська область;
- Шевченківська ЗОШ I–III ступенів, Броварський район Київської області;
- СЗШ №158 м. Києва;
- ЗОШ I–III ступенів № 21 м. Житомира.

Загальноосвітня школа I–III ступенів № 21 м. Житомира

Форма власності: комунальна.

Тип місцевості: міська.

Кількість учнів – 1179:

- молодшої школи – 480;
- середньої школи – 570;
- старшої школи – 129.

Кількість педагогів: 85 (разом із сумісниками – 91).

Із них:

- спеціалістів вищої категорії – 47;
- старших учителів – 11;
- учителів-методистів – 18;
- нагороджених знаком «Відмінник освіти України» – 3.

Адміністрація (вказуються посади)

Працюють психолог (1,25 ставки), соціальний педагог (1,25 ставки).

Кількість дітей, що взяли участь в опитуванні – 228.

Кількість педагогів, що взяли участь в опитуванні – 32.

Приміщення школи: будівля 1962 року, 4-поверхова, має 2 крила.

Кількість кабінетів – 40, сучасно обладнаних, кабінет інформаційно-комп'ютерних технологій, дві спортивні зали, клас хореографії, актова зала, бібліотека, стоматологічний та медичний кабінети, їдальня, психологічний та логопедичний кабінети, три майстерні.

Сайт: <http://zt-rada.gov.ua/pages/p2620>

Особливості школи:

1. Спеціалізація закладу: багатопрофільний навчальний заклад, що забезпечує поглиблене та профільне вивчення української мови і літератури, англійської та іспанської мов, математики, суспільних дисциплін, комп'ютерних технологій.
2. Особливі педагогічні технології: інтерактивні технології навчання, проектні технології, педагогічні технології на основі особистісно орієнтованого підходу.

Білоцерківська загальноосвітня школа I–III ст. № 15 Білоцерківської міської ради, Київська область

Форма власності: комунальна.

Тип місцевості: міська.

Кількість учнів – 868:

- молодшої школи – 380;
- середньої школи – 352;
- старшої школи – 136.

Кількість педагогів – 65.

Адміністрація: директор, заступник директора з виховної роботи, заступники директора з навчально-виховної роботи (2 особи), заступник директора з адміністративно-господарської роботи.



Працюють психолог (1 ставка), соціальний педагог (1 ставка).

Кількість дітей, що взяли участь в опитуванні – 313.

Кількість педагогів, що взяли участь в опитуванні – 40.

Приміщення школи: будівля 1991 року, 4-поверхова.

Кількість кабінетів – 50.

Кількість класів – 29.

Сайт: <http://school15bch.at.ua/>

http://vk.com/bc_school_15

Особливості школи: школа впроваджує систему інклюзивної освіти.

**Шевченківська загальноосвітня школа I–III ступенів
Броварської районної державної адміністрації, Київська область**

Форма власності: комунальна.

Тип місцевості: сільська.

Кількість учнів – 328:

- молодшої школи – 155;
- середньої школи – 145;
- старшої школи – 24.

Кількість педагогів – 28 (2 у відпустці з догляду за дитиною).

Адміністрація: директор, заступник директора з виховної роботи, заступник директора з навчально-виховної роботи.

Працюють психолог (1 ставка), соціальний педагог (1 ставка).

Кількість дітей, що взяли участь в опитуванні – 87.

Кількість педагогів, що взяли участь в опитуванні – 20.

Приміщення школи: будівля 1963 року, 2-поверхова.

Кількість класів – 17.

Кількість кабінетів – 17 навчальних класів, 2 кабінети інформатики, бібліотека, актова зала, спортивна зала, учительська, виховний центр, кабінет завучів, їдальня, кабінет медсестри.

Сайт: <http://shevchenkiv-soh.ucoz.ru/>

Середня загальноосвітня школа I–III ступенів № 158 м. Києва

Форма власності: комунальна.

Тип місцевості: міська.

Кількість учнів – 687:

- початкової школи – 339;
- середньої школи – 280;
- старшої школи – 68.

Кількість учителів: 50.

Адміністрація: директор школи, 2 заступники директора з навчально-виховної роботи; заступник директора з виховної роботи, педагог-організатор.

Працюють: соціальний педагог (0,75 ставки), психолог (0,75 ставки) – одна особа.

Кількість дітей, що взяли участь в опитуванні – 132.

Кількість педагогів, що взяли участь в опитуванні – 39.

Приміщення школи: будівля 1963 року, 4-поверхова.

Кількість класів – 24.

Кількість навчальних кабінетів – 51.

Сайт: <http://www.school158.edukit.kiev.ua>

ДОДАТОК 2

Методологія аналізу проблеми насильства в школі та допомога, якої потребують діти та вчителі у її розв'язанні

До початку процесу планування аналіз ситуації в пілотних школах проводився у два етапи: перший аналіз – зовнішній (оцінювання було проведено силами експертів проекту), другий був здійснений безпосередньо перед процесом планування за рахунок внутрішнього ресурсу шкіл.

Приклад першого аналізу (зовнішнє оцінювання експертами проекту)

Методологія. Аналіз здійснювався шляхом проведення структурованого опитування учнів та учениць, персоналу школи за спеціально розробленими анкетами.

Мета опитування полягала у з'ясуванні ключових проблемних моментів:

- *Аналіз теоретичних знань щодо проблеми насильства у школі:* опис педагогами та педагогинями, учнями та ученицями свого розуміння феномену насильства, насильства над дітьми та його проявів і форм, рівень визнання наявності такої проблеми у школі.
- *Аналіз ситуації у школі з точки зору проявів насильства між дітьми:* здійснення аналізу місць, де діти найчастіше зазнають насильства, виявлення проблеми насильства у школі, з'ясування частоти випадків насильства щодо дітей у школі, поширеність різних форм та проявів насильства щодо дітей, наявність дітей-агресорів та дітей-ізоїв.
- *Визначення допомоги, якої потребують вчителі/вчительки та діти, аналіз наявних ресурсів для розв'язання проблеми насильства:* ідентифікація наявних потреб працівниками та працівницями школи, дітьми, необхідність у наданні додаткової інформації з проблематики насильства дітям та дорослим у школі; зацікавленість педагогічного складу та адміністрації шкіл у веденні превентивної роботи та наданні безпосередньої допомоги дітям тощо.

В опитуванні взяли участь: педагоги та педагогині (не менше 50 %); учні та учениці: 4-х класів, вікової категорії 9–11 років (вся паралель), 7-х класів, вікової категорії 12–14 років (вся паралель), 9-х класів, вікової категорії 14–16 років (вся паралель).

Приклади анкети можна знайти нижче.

Приклад другого аналізу (внутрішнє оцінювання)

Методологія. Аналіз здійснювався шляхом проведення структурованого опитування учнів та учениць за спеціально розробленими анкетами. Анкети були створені у рамках робочих груп за участю представників та представниць усіх 4 пілотних шкіл.

Мета опитування полягала у з'ясуванні таких питань:

- Чи вважають учні та учениці школу безпечним середовищем?
- Які місця викликають в учнів та учениць дискомфорт?
- Які основні причини дискомфорту?

В опитуванні взяли участь учні та учениці 4-х, 7-х та 9-х класів.

Приклади опитувальників у додатку 4, як частини прикладів планів пілотних загальноосвітніх навчальних закладів.



Анкета для дітей 1 (4-й клас)

Любий друже/ Дорога подруго! Запрошуємо тебе взяти участь у програмі, яка допоможе зробити твою школу вільною від насильства. Для нас важлива твоя думка, до якої ми обов'язково прислухаємось.

1. Чи знаєш ти, що таке насильство?

а) так б) ні в) важко відповісти

2. Познач, які дії з наведених нижче ти вважаєш насильством (познач стільки пунктів, скільки вважаєш за потрібне):

а) побиття

б) запотиличники

в) копняки

г) образи

д) приниження

е) використання образливих прізвиськ

ж) псування чужих речей

з) неприємні дотики до тіла

и) відбирання їжі, грошей

к) бойкот (ігнорування іншої людини)

л) твої варіанти _____

3. Чи стикався/лась ти з яким-небудь явищем з пункту 2 в школі?

а) так б) ні в) важко відповісти

4. Якщо так, то з чим саме?

а б в г д е ж з і к л

5. Чи відбувалося щось подібне з тобою?

а) так б) ні в) важко відповісти

6. Якщо так, то що саме? Наведи, будь ласка, конкретні приклади або просто обведи відповідну літеру з пункту 2.

а б в г д е ж з і к л

7. Якщо так, то як часто за останній рік?

а) один раз

б) декілька разів за рік

в) декілька разів на місяць

г) майже кожного дня

8. Чи відбувалося щось подібне з твоїми друзями?

а) так б) ні в) важко відповісти

9. Якщо так, то що саме? Наведи, будь ласка, конкретні приклади або просто обведи відповідну літеру з пункту 2.

а б в г д е ж з і к л

10. Якщо так, то як часто?

а) один раз

б) декілька разів за рік

в) декілька разів на місяць

г) майже кожного дня

11. Чи зміг/змогла б ти надати допомогу і підтримку своєму товаришу/своїй приятельці в складній для нього/неї ситуації?

а) так б) ні в) важко відповісти

12. Якщо так, то яку? Наведи, будь ласка, конкретні приклади.

13. Якщо ні, то, як ти вважаєш, чому?

- а) тебе не просили
- б) просили не втручатися
- в) ти злякався/злякалась
- г) посоромився/посоромилась запропонувати допомогу
- д) не хотів/не хотіла псувати відносини з кривдником, адже також з ним приятелюєш
- е) твій варіант відповіді _____

14. Якщо ти стикався/лась з насильством у школі, то хто його чинив? (За необхідності вибери кілька варіантів відповіді.)

- а) твій одноліток
- б) твої однолітки (декілька дітей разом)
- в) старший учень/учениця
- г) старші учні (декілька дітей разом)
- д) твій варіант відповіді _____

15. Чи розповідають вам у школі, як уникнути насильства та хто може допомогти за потреби?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

16. Якщо так, то хто надає цю інформацію?

- а) вчитель
- б) директор школи
- в) шкільний лікар/медсестра
- г) психолог
- д) соціальний педагог
- е) твій варіант відповіді (вкажи, хто саме) _____

17. До кого ти чи твої друзі можуть звернутися по допомогу, щоб захиститися від насильства?

- а) ні до кого
- б) до друзів
- в) до батьків чи інших родичів
- г) до вчителя
- д) до директора школи
- е) до шкільного лікаря/медсестри
- ж) до шкільного психолога
- з) до соціального педагога
- і) твій варіант відповіді _____

18. Яким чином ці люди можуть допомогти тобі або друзям? Наведи, будь ласка, приклади.

19. На твій погляд, чи потребуєш ти інформації про те, куди слід звертатися у випадку насильства?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

20. Твій вік: _____

21. Твоя стать:

- чоловіча
- жіноча

Дякуємо!



Анкета для дітей 2 (7-й клас)

Любий друже/ Дорога подруго! Ми починаємо співпрацювати з твоєю школою в рамках програми «Попередження насильства над дітьми». За допомогою цієї програми ми намагаємося зробити школу безпечнішою для тебе, але ми не впораємося без твоєї допомоги. Нам важливо дізнатися твою думку та твоє ставлення до проблеми насильства серед дітей. Інформація з анкети не розголошуватиметься. Дякуємо за твої відверті відповіді!

1. Чи знаєш ти, що таке насильство над людиною?

- а) так б) ні в) важко відповісти

2. Познач дії, які, на твою думку, відносяться до насильства.

- а) побиття
б) запотилічники
в) копняки
г) образи
д) приниження
е) використання образливих прізвиськ
ж) псування чужих речей
з) неприємні дотики до тіла
і) відбирання їжі, грошей
к) бойкот (ігнорування іншої людини, її почуттів)
л) твій варіант _____

3. Чи стикався/лась ти з яким-небудь явищем з пункту 2 у школі?

- а) так б) ні в) важко відповісти

4. Чи трапляються бійки в твоєму класі?

- а) так б) ні в) важко відповісти

5. Якщо так, то як часто?

- а) кожного дня
б) 1-2 рази на тиждень
в) 1-2 рази на місяць

6. Які способи вираження злості ти знаєш?

7. Чи є в твоєму класі діти, з якими ніхто не спілкується?

- а) так б) ні
в) не розумію запитання г) я сам такий

8. Як ти гадаєш, чому таке відбувається у класі?

9. Як часто ти береш участь у конфліктах між дітьми?

- а) щодня
б) 1-2 рази на тиждень
в) 1-2 рази на місяць
г) твій варіант відповіді _____

10. На твій погляд, яка твоя роль у конфліктах?

- а) ти виступаєш ініціатором конфлікту
б) конфліктують із тобою
в) твій варіант відповіді _____

11. Чи траплялося так, що ти сам чинив/чинила насильство?

а) так б) ні в) важко відповісти

12. Якщо так, то як саме? Познач потрібне в наведених прикладах.

а) побиття

б) запотиличники

в) копняки

г) образи

д) приниження

е) використання образливих прізвиськ

ж) псування чужих речей

з) неприємні дотики до тіла

і) відбирання їжі, грошей

к) бойкот (ігнорування іншої людини, її почуттів)

л) твій варіант відповіді _____

13. Якщо так, то як часто протягом року це траплялося?

а) один раз

б) декілька разів за рік

в) декілька разів на місяць

г) майже кожного дня

14. Чи відбувалося щось подібне з твоїми друзями?

а) так б) ні в) важко відповісти

15. Якщо так, то що саме? Познач потрібне в наведених прикладах.

а) побиття

б) запотиличники

в) копняки

г) образи

д) приниження

е) використання образливих прізвиськ

ж) псування чужих речей

з) неприємні дотики до тіла

і) відбирання їжі, грошей

к) бойкот (ігнорування іншої людини, її почуттів)

л) твій варіант відповіді _____

16. Якщо так, то як часто протягом останнього року це відбувалося?

а) один раз

б) інколи (декілька разів на рік)

в) часто (декілька разів на місяць)

г) постійно (майже щодня)

17. Хто частіше проявляє насильство в школі?

а) твій однокласник

б) твої однокласники (декілька дітей разом)

в) старший учень

г) старші учні (декілька дітей разом)

д) твій варіант відповіді _____



Додатки

18. До кого ти чи твої друзі можуть звернутися по допомогу, щоб захиститися від насильства?

- а) ні до кого
- б) до друзів
- в) до батьків чи інших родичів
- г) до вчителя
- д) до директора школи
- е) до шкільного лікаря/медсестри
- ж) до шкільного психолога
- з) до соціального педагога
- і) твій варіант відповіді _____

19. Яким чином ці люди можуть допомогти тобі або друзям? Наведи, будь ласка, приклади.

20. Чи звертаються до тебе по допомогу інші діти?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

21. Чи надаєш ти допомогу?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

22. Якщо так, то яку? Наведи, будь ласка, приклади.

23. Якщо ні, то як ти вважаєш, чому?

- а) тебе не просили
- б) тебе просили не втручатися
- в) ти злякався/злякалась
- г) посоромився/лась запропонувати допомогу
- д) не хотів/ла псувати стосунки з кривдником, адже також з ним приятелюєш
- е) твій варіант відповіді _____

24. Як на твій погляд, чи отримуєш ти в школі необхідні навички для розв'язання конфліктів?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

25. Якщо так, то які саме? Наведи, будь ласка, приклади.

26. Які навички та уміння ти хотів/хотіла б набути, щоб уміти захищати себе від насилля?

27. Твій вік: _____

28. Твоя стать:

- чоловіча
- жіноча

Дякуємо!

Анкета для дітей 3 (9-й клас)

Любий друже/Дорога подруго! Ми починаємо співпрацювати з твоєю школою в рамках програми «Попередження насильства над дітьми». За допомогою цієї програми ми намагаємося зробити школу безпечнішою для тебе, але ми не впораємося без твоєї допомоги. Нам важливо дізнатися твою думку і твоє ставлення до проблеми насильства серед дітей. Інформація з анкети не розголошуватиметься. Дякуємо за твої відверті відповіді!

1. Чи знаєш ти, що таке насильство над людиною?

а) так б) ні в) важко відповісти

2. Познач дії, які, на твою думку, відносяться до насильства.

а) побиття

б) запотиличники

в) копняки

г) образи

д) приниження

е) використання образливих прізвиськ

ж) псування чужих речей

з) неприємні дотики до тіла

і) відбирання їжі, грошей

к) бойкот (ігнорування іншої людини, її почуттів)

л) твій варіант _____

3. Чи стикався/лась ти з яким-небудь явищем з пункту 2 в школі?

а) так б) ні в) важко відповісти

4. Чи трапляються бійки в твоєму класі?

а) так б) ні в) важко відповісти

5. Якщо так, то як часто?

а) кожного дня

б) 1-2 рази на тиждень

в) 1-2 рази на місяць

6. Які способи вираження злості ти знаєш?

7. Чи є в твоєму класі діти, з якими ніхто не спілкується?

а) так б) ні

в) не розумію запитання г) я сам такий

8. Як ти гадаєш, чому таке відбувається у класі?

9. Як часто ти береш участь у конфліктах між дітьми?

а) щодня

б) 1-2 рази на тиждень

в) 1-2 рази на місяць

г) твій варіант відповіді _____

10. На твій погляд, яка твоя роль у конфлікті?

а) ти виступаєш ініціатором конфлікту

б) конфліктують із тобою

в) твій варіант відповіді _____

11. Чи траплялося так, що ти сам чинив/чинила насильство?

а) так б) ні в) важко відповісти



Додатки

12. Якщо так, то що саме? Познач потрібне в наведених прикладах.

- а) побиття
- б) запотилічники
- в) копняки
- г) образи
- д) приниження
- е) використання образливих прізвиськ
- ж) псування чужих речей
- з) неприємні дотики до тіла
- і) відбирання їжі, грошей
- к) бойкот (ігнорування іншої людини, її почуттів)
- л) твій варіант відповіді _____

13. Якщо так, то як часто протягом року?

- а) один раз
- б) декілька разів за рік
- в) декілька разів на місяць
- г) майже кожного дня

14. Чи відбувалося щось подібне з твоїми друзями?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

15. Якщо так, то що саме? Познач потрібне в наведених прикладах.

- а) побиття
- б) запотилічники
- в) копняки
- г) образи
- д) приниження
- е) використання образливих прізвиськ
- ж) псування чужих речей
- з) неприємні дотики до тіла
- і) відбирання їжі, грошей
- к) бойкот (ігнорування іншої людини, її почуттів)
- л) твій варіант відповіді _____

16. Якщо так, то як часто це відбувалося протягом останнього року?

- а) один раз
- б) інколи (декілька разів на рік)
- в) часто (декілька разів на місяць)
- г) постійно (майже щодня)

17. Хто частіше проявляє насильство в школі?

- а) твій одноліток
- б) твої однолітки (декілька дітей разом)
- в) старший учень
- г) старші учні (декілька дітей разом)
- д) твій варіант відповіді _____

18. До кого ти чи твої друзі можуть звернутися по допомогу, щоб захиститися від насильства?

- а) ні до кого
- б) до друзів
- в) до батьків чи інших родичів
- г) до вчителя
- д) до директора школи
- е) до шкільного лікаря/медсестри
- ж) до шкільного психолога
- з) до соціального педагога
- і) твій варіант відповіді _____

19. Яким чином ці люди можуть допомогти тобі або твоїм друзям? Наведи, будь ласка, приклади.

20. Чи звертаються до тебе по допомогу інші діти?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

21. Чи надаєш ти допомогу?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

22. Якщо так, то яку? Наведи, будь ласка, приклади.

23. Якщо ні, то як ти вважаєш, чому?

- а) тебе не просили
- б) тебе просили не втручатися
- в) ти злякався/злякалась
- г) посоромився/лась запропонувати допомогу
- д) не захотів/ла псувати відносини з кривдником, адже також з ним приятелюєш
- е) твій варіант відповіді _____

24. Як ти вважаєш, чи отримуєш ти в школі необхідні навички для розв'язання конфліктів?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

25. Якщо так, то які саме? Наведи, будь ласка, приклади.

26. Які навички та уміння ти хотів/хотіла б набути, щоб уміти захищати себе від насилля?

27. Твій вік: _____

28. Твоя стать:

- чоловіча
- жіноча

Дякуємо!



Анкета для персоналу шкіл

Шановний/на колего! ВГО «Жіночий консорціум України» розпочинає співпрацю з Вашою школою в рамках програми «Попередження насильства над дітьми». Для ефективної співпраці ми проводимо оцінювання потреб школи і просимо Вас відверто відповісти на запитання щодо проблем насильства у дитячому середовищі, зокрема й у школі, в якій Ви працюєте. Анкети є анонімними. Обіцяємо, що всі відповіді залишаться в таємниці! Сподіваємося, що спільними зусиллями ми зможемо допомогти дітям і зробимо їхнє життя безпечним та захищеним від насильства.

1. Чи вважаєте Ви актуальною проблему насильства серед дітей?

а) так б) ні в) важко відповісти

2. Чи згодні Ви з визначенням «Насильством є будь-які дії однієї людини щодо іншої, в результаті яких завдається шкода фізичному чи психологічному здоров'ю»?

а) так б) ні в) важко відповісти

3. Що з наведеного нижче Ви відносите до проявів насильства?

а) побиття

б) сварки

в) образи

г) приниження

д) «навішування ярликів»

е) порівняння

є) позбавлення їжі та псування речей іншої людини

ж) ігнорування почуттів та потреб іншої людини

з) використання прізвиськ

и) сексуальні домагання

4. На ваш погляд, чи піддаються діти, з якими ви працюєте, насильству?

а) так б) ні в) важко відповісти

5. Якщо так, то вкажіть, якому виду з наведених у пункті 3.

а б в г д е ж з и

6. Де, на вашу думку, діти частіше піддаються насильству? Розподіліть пункти за пріоритетом: від найвищого – 1 до найнижчого – 4.

а) сім'я

б) школа

в) вулиця

г) інші місця

7. Як ви вважаєте, хто частіше чинить насильство над дітьми? Розподіліть пункти за пріоритетом: від найвищого – 1 до найнижчого – 4.

а) батьки

б) інші діти

в) дорослі, які працюють з дітьми

г) інші дорослі

8. Як часто ви спостерігаєте бійки в школі?

а) щодня

б) 1-2 рази на тиждень

в) 1-2 рази на місяць

г) бійок немає

9. Як діти звертаються один до одного?

а) частіше на ім'я

б) частіше на прізвище

в) частіше на прізвисько

10. Чи є діти-ізгої в школі?

а) в початкових класах

б) у середніх класах

в) у старших класах

11. Якщо так, то за якою з ознак, на Вашу думку, дитина опинилася в такій ситуації?

а) фізична відмінність

б) інтелектуальна невідповідність

- в) поведінкові проблеми
- г) емоційна неадекватність
- д) новенький/новенька
- е) соціальне походження/соціальне положення
- ж) національність
- з) інше (вказіть, що саме)

12. Чи є в школі діти-агресори?

- а) в початкових класах
 - б) у середніх класах
 - в) у старших класах
13. Чи є в школі діти – лідери-організатори?

- а) в початкових класах
- б) у середніх класах
- в) у старших класах

14. Чи є в школі діти, що часто пропускають заняття?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

15. Якщо так, то з яких причин вони пропускають заняття?

16. Чи є у школі спортивні секції та гуртки?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

17. Якщо так, то які саме?

18. Чи є, на Вашу думку, в школі місця, де діти можуть адекватно реалізувати свої агресивні прояви (бігати, стрибати, штовхатися і т. ін.)?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

19. Якщо так, то що це за місця?

20. На Ваш погляд, чого важливо навчати дітей?

- а) як правильно вступати в конфлікт
- б) як перебувати в конфлікті
- в) як розв'язувати конфлікт
- г) як виходити з конфлікту

21. Чи спостерігаєте Ви конфлікти серед дітей?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

22. Якщо так, то як часто?

- а) декілька разів на день
- б) декілька разів на тиждень
- в) декілька разів на місяць
- г) Ваш варіант відповіді

23. Чи вважаєте Ви, що діти мають необхідні навички для розв'язання конфліктних ситуацій?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

24. Чи звертаються до Вас особисто діти по допомогу для розв'язання конфліктів?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

25. Якщо так, чи завжди Ви можете допомогти?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти

26. Кого ще Ви залучаєте до розв'язання конфліктів?

- а) психолога
- б) соціального педагога
- в) колег
- г) завуча
- д) директора
- е) батьків дітей
- є) інших дітей

27. Чи вважаєте Ви достатньо ефективними способи, які Ви маєте для розв'язання конфліктів?

- а) так
- б) ні
- в) важко відповісти



Додатки

28. Чи вважаєте Ви необхідним надавати психологічну допомогу всім учасникам конфлікту (агресору, жертві, спостерігачеві)?

а) так б) ні в) важко відповісти

29. Яка, на Вашу думку, відвідуваність батьками батьківських зборів?

В початковій школі:

а) до 20 %
б) до 50 %
в) вище 50 %

В середній школі

а) до 20 %
б) до 50 %
в) вище 50 %

У старшій школі

а) до 20 %
б) до 50 %
в) вище 50 %

30. З Вашого досвіду, з якими питаннями батьки найчастіше звертаються до школи?

а) навчання
б) поведінка
в) виховання
г) претензії до іншої дитини
д) претензії до педагога/ів
е) приходять за викликом вчителя чи директора

31. Чи виникає у Вас відчуття, що діти можуть бути агресорами щодо Вас як учителя та як людини?

а) так б) ні
в) не знаю г) я сам/а агресор

32. Чи Ви володієте навичками психологічного захисту в ситуаціях насилля? Вкажіть, якими саме _____

33. Чи знаходите Ви підтримку в колективі/школі?

а) у колег
б) в адміністрації
в) у батьків дітей
г) у самих дітей
д) підтримки не відчуваю
е) Ваш варіант відповіді _____

34. Як Ви дбаєте про збереження свого психологічного здоров'я? _____

35. Чи отримували Ви базові знання з питання профілактики та роботи з ситуаціями насильства серед дітей?

а) так б) ні в) важко відповісти

36. Якщо так, то де?

а) курси підвищення кваліфікації
б) тренінги громадських недержавних організацій (вкажіть, яких) _____
в) на засіданнях метод. об'єднань
г) лекції чи тренінги шкільного психолога
д) Ваш варіант відповіді _____

37. Чи маєте Ви потребу в поглибленні навичок попередження насильства та роботи з ситуаціями насильства серед дітей у школі? Будь ласка, зазначте, яких навичок Вам не вистачає. _____

38. Чого Ви очікуєте від співпраці? _____

39. Ваш стаж роботи: _____

40. Ваш вік: _____

Дякуємо!

ДОДАТОК 3

Приклад Плану дій: досвід Швеції

Tellegymnasiet

Загальноосвітня школа (висвітлено частини Плану, які є специфічними для цієї школи).

Основна інформація

Обов'язки

Законодавство та визначення

Бачення

Участь у складанні Плану дій та його реалізації

Участь учнів та учениць

- На щорічних засіданнях, пов'язаних з розвитком, що проводяться за участю учнів та учениць, опікунів/тат і мам, вчителів та вчительок, розглядаються питання безпеки і благополуччя.
- Всім учням та ученицям пропонується стати послами демократії (див. Заходи підтримки). У ролі послів учні та учениці беруть участь у роботі над Планом дій проти принизливого для гідності поведження і дискримінації (формування бачення, планування, оцінювання).

Участь опікунів/ тат і мам

- На щорічних засіданнях з розвитку, що проводяться за участю учнів та учениць, дорослих опікунів/тат і мам, вчителів та вчительок, розглядаються питання безпеки і благополуччя.

Участь шкільного персоналу

- Персоналу пропонують стати частиною АБВГД-групи на початку кожного навчального року.
- Всі співробітники та співробітниці поінформовані про роботу АБВГД-групи, залучаються до оцінювання роботи через «Inside» і відвідування АБВГД-групою вчителів.

Стратегії щодо інформації

- План дій є доступним на домашній сторінці через «Inside».
- План дій можна переглянути в бібліотеці школи.
- План дій поширюється і надається всім учням та ученицям наставниками/наставницями.
- На щорічних засіданнях з розвитку, що проводяться за участю учнів та учениць, дорослих рідних, тат і мам, вчителів та вчительок, розглядаються питання безпеки і благополуччя.
- План дій презентується і розглядається усіма співробітниками та співробітницями школи на початку кожного навчального року.

Оцінювання Плану дій минулого року**Підтримувальні дії**

- Ми розробляли План дій упродовж 2 років.
- В центрі уваги першого року було планування і набуття необхідних знань.
- Всі учні та учениці були поінформовані про нульовий рівень толерантності щодо принизливого для гідності поведження і дискримінації.
- АБВГД-група розглянула можливості «домашньої підтримки» з боку вчителів та вчительок, НУО і університетів. Організовано навчальний центр, де учні та учениці можуть дістати підтримку.
- АБВГД-група розглянула можливості щодо підтримки учнів та учениць з особливими потребами.
- АБВГД-група розглянула і уточнила правила і кодекс поведінки школи.

«Посли демократії»

Найбільшим проектом упродовж першого року був запуск ініціативи «Посли демократії». Мета проекту полягала у підвищенні добробуту і безпеки в школі, в розширенні участі учнів та учениць у вирішенні шкільних проблем, а також у збільшенні підтримки з боку однолітків, якщо учні та учениці потерпають від принизливого для гідності поведження. Мета полягала у тому, щоб сформувати групу з представників учнів/учениць-послів і залучити їх до роботи з розроблення та реалізації Плану дій.



Всі учні та учениці в класах 1 і 2 були поінформовані. 19 учнів та учениць прийшли на перше засідання. 10 з них були дуже активними і навіть використовували свій вільний час. Вони пишалися тим, що є послами і мають ідеї стосовно того, як допомогти групі збільшитися і отримати «більше влади» і впливу.

Посли взяли участь у роботі з протидії принизливому для гідності поведженню та дискримінації, наприклад, надаючи рекомендації щодо того, як школа має бути умебльована, як уникнути небезпечних місць у школі, як можна створити кращий дух у ній.

Вони були господарями та господарями, коли школа святкувала 100-річний ювілей, представляли школу на різних заходах та були членами Молодіжної ради Södertälje.

Учні та учениці пройшли тренінг з ознайомлення з нормами законодавства та щодо роботи з протидії принизливому для гідності поведженню та дискримінації. Учні будуть розширювати свій вплив, і восени Комітет послів зустрінеться з директором, щоб обговорити педагогічні питання.

В результаті учні з групи послів знайшли друзів поза власною програмою середньої школи. Посли від наукової програми почали спілкуватися з учнями з гуманітарних програм. Раніше між представниками цих програм могла існувати конкуренція.

Оцінювання попереднього року

(Витяг)

Ми бачимо, що вдалося реалізувати багато наших прагнень, але не всі. Для реалізації всіх ідей було недостатньо часу.

Планування

Методи, що використовуються:

- опитування щодо благополуччя та безпеки, досвіду дискримінації, переслідувань і принизливого для гідності поведження;
- «Посли демократії»;
- «безпечна хода» з АБВГД-групою, послами, учнями та ученицями, вчителями та вчительками;
- інтерв'ю щодо питань здоров'я (шкільна медсестра і учні);
- спостереження учнів/учениць і учнівських груп;
- спостереження за вчителями та вчительками (соціальний педагог та представник послів провели спостереження в класах з метою з'ясування, чи є відмінності у ставленні вчителів та вчительок до дівчат і до хлопців);
- складання звітів про заходи, що стосуються принизливого для гідності поведження і/або дискримінації, домагань;
- зустрічі з розвитку за участю учнів та учениць, батьків дорослих рідних, тат і мам, вчителів та вчительок;
- інформація від команди вчителів та вчительок;
- складання доручень стосовно принизливого для гідності поведження та/або дискримінації, домагань.

Результати

Профілактичні заходи

Поточна ситуація

Робота з протидії принизливому для гідності поведженню та дискримінації відносно нова.

Цілі:

- Всі співробітники та співробітниця школи повинні знати про План дій.
- Всі співробітники та співробітниця школи мають бути запрошені для участі в роботі з протидії принизливому для гідності поведженню та дискримінації.
- Всі учні та учениці повинні мати інформацію про План дій.
- Всі учні та учениці, ставши послами, мають бути запрошені для участі в роботі з протидії принизливому для гідності поведженню та дискримінації.
- Вихователі та виховательки повинні мати можливість ознайомитись з Планом дій.

Дії:

- Необхідно представити План дій усім співробітникам та відвести час для його обговорення на «зустрічі у вівторок».
- Проект Плану дій має бути наданий усім учням та вчителям/вихователям.
- Всі наставники та наставниці повинні представити План дій своїм учням та ученицям й обговорити й опрацювати його за допомогою загальних анкет.
- Група АБВГД має надати можливості стати послами всім учням та ученицям.

Графік роботи: лютий.

Відповідальний: директор/-ка, шкільна адміністрація, АБВГД-група.

- **Оцінювання:** Обговорення на щомісячних зустрічах АБВГД-групи, чи підвищився рівень безпеки та добробуту в школі і якою мірою/

Поточна ситуація

85 % учнів та учениць повідомляють, що почуваються у безпеці в школі. 82 % повідомляють про високий рівень добробуту в школі.

Цілі:

- всі учні та учениці повинні почуватися в безпеці;
- всі учні та учениці повинні мати високий рівень добробуту.

Дії:

- обговорення і, за необхідності, навчання з питань принизливого для гідності поведження для працівників школи;
- інформація для учнів та учениць щодо принизливого для гідності поведження;
- «безпечна хода» в приміщеннях та на вулиці;
- Збільшення числа дорослих, що чергують під час перерв;
- Затишок, організований послами.

Графік роботи: червень.

Відповідальні: директор/-ка, менеджмент школи, АБВГД-група, учнівська «команда здоров'я».

Оцінювання: щомісячні зустрічі АБВГД-групи.

Дискримінація**Структури щодо проблемних завдань****Контактна інформація****«Колесо року» (річний план)**



Mölnboskolan (1–6-й класи)

Бачення

Законодавство

Важливі концепції

Відповідальність

Поточна ситуація та планування

Ми підкреслюємо важливість активного залучення учнівської ради до роботи з протидії принизливому для гідності поводженню та дискримінації.

Окрема група з планування (ГП) створюється як комітет учнівської ради. ГП складається з обраних учнів та учениць 4–6-х класів та педагогів і педагогинь. Вони зустрічаються кожного другого тижня для обговорення психологічного клімату в школі. Це є дуже важливим у плануванні!

ГП також обговорює, як можна розвивати планування через діалог, планування будинку (групи дітей різного віку в межах однієї школи, які змагаються між собою), опитування.

Учнівська рада розробляє проект Плану дій, який представляють усім класам разом з презентацією пов'язаної з ним роботи.

Оцінювання попереднього року

Профілактичні дії (те, що ми не реалізували за попередній рік)

Планування, участь та інформація «Колесо року»

Робота на підтримку планування/поточної ситуації: Група з планування разом з учнівською радою хоче встановити «поштову скриньку», куди учні та учениці могли б приносити свої ідеї щодо вдосконалення соціального та психологічного середовища, а також повідомляти про випадки принизливого для гідності поводження, домагань та дискримінації.

Цілі:

- вибрати місце для «поштової скриньки»;
- поширити інформацію щодо існування «поштових скриньок»

Графік роботи: жовтень – листопад.

Відповідальні: Група з планування та учнівська рада.

Оцінювання: грудень.

ДОДАТОК 4

Приклад Плану дій: досвід України

¹³ Наведений план є не орієнтиром, який необхідно отримати в результаті роботи, а лише результатом роботи одного з навчальних закладів.

План роботи школи щодо попередження насильства¹³

Білоцерківська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 15

(Далі вказуються контакти школи)

Бачення

Безконфліктна атмосфера в учнівському колективі, яка сприятиме навчанню, безпеці, довірі та доброзичливим стосункам між учнями і вчителями.

Формальні аспекти

Відповідальність педагогічного колективу за застосування методів виховання, пов'язаних з насиллям над учнями, здійснюється відповідно до законодавства України.

Склад АБВГД-групи

- ..., заступник директора з ВР.
- ..., заступник директора з НВР.
- ..., соціальний педагог.
- ..., вчитель початкових класів.
- ..., вчитель обслуговуючої праці.
- ..., керівник гуртка «Школа майбутнього юриста».
- ..., бібліотекар.
- інші за бажанням.

Стратегії участі (учні й учителі) та реалізації плану:

- 1) забезпечення питанню подолання насильства в школі вагомому місця у виховній роботі;
- 2) залучення всього педагогічного колективу та учнів школи до розв'язання проблеми;
- 3) залучення до розв'язання проблеми батьківського колективу.

Оцінка діяльності за попередній рік. Результати та їх аналіз

Проводились засідання педагогічної ради «Стоп. Насильство!» та Ради профілактики (із залученням фахівців кримінальної міліції у справах дітей, центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді), а також лекції, бесіди, анкетування, тренінги – для учнів, схильних до правопорушень та девіантної поведінки.

Підтримувальні дії¹⁴

Ціль	Заходи	Відповідальний	Часові рамки	Оцінка
Учні школи повинні мати рівні права та можливості незалежно від статусу	<ul style="list-style-type: none"> • «Науково-методичне забезпечення інклюзивного навчання дітей з обмеженими фізичними можливостями». • «Програмно-методичне забезпечення психолого-педагогічного супроводу інклюзивного навчання дітей з обмеженими фізичними можливостями». • Волонтерська діяльність 	Директор школи та педагогічний колектив	Постійно	Кінець навчального року
Школа – це формат життя дитини, в якому вона живе, щоб народжувалося майбутнє	Макропроект «Твори добро»: створення в шкільній родині творчої, діяльної атмосфери щодо популяризації доброчинності як практичного втілення духовних надбань людини через проектну діяльність)	АБВГД-група	Постійно	Кінець навчального року
Всі учні повинні почуватися захищеними у школі та вдома	<ul style="list-style-type: none"> Роз'яснення норм і цінностей під час виховних годин Співпраця учнів різних вікових категорій за принципом «рівний – рівному». Презентація АБВГД-групи на загальношкільних батьківських зборах. Залучення учнів школи до учнівського самоврядування «СВІТ». Проведення тематичних батьківських зборів. Тренінги для батьків. Висвітлення діяльності АБВГД-групи на сайті школи. Організація роботи консультпункту «Довіра» 	<ul style="list-style-type: none"> Класні керівники та заступник директора з ВР АБВГД-група АБВГД-група Педагог-організатор Класні керівники АБВГД-група АБВГД-група АБВГД-група 	<ul style="list-style-type: none"> Постійно Грудень Постійно Постійно За запитом Постійно Постійно Щочетверга 	Кінець навчального року

¹⁴ Підтримувальні дії – це практика збереження школою у своїй діяльності тих заходів/дій, які продемонстрували релевантність та ефективність у розв'язанні тих чи інших проблем; взяття до уваги попереднього успішного досвіду з метою внесення його у наступні плани дій.

¹⁵ Наведена анкета є не орієнтованою, який необхідно отримати в результаті роботи, а лише результатом роботи одного з навчальних закладів. Результати анкетування були оприлюднені лише перед шкільним колективом.

Анкета¹⁵

для учнів та учениць 5–11-х класів Білоцерківської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 15

1. Твоя стать	
а) жіноча	
б) чоловіча	
2. Що з наведеного нижче ти відносиш до проявів насильства?	
а) побиття	
б) сварки	
в) образи	
г) приниження	
д) використання прізвиськ	
е) твій варіант	
3. Чи стикався(лась) з будь-яким видом насильства в школі?	
а) так	
б) ні	
в) важко відповісти	
4. З якою формою насильства ти стикався(лась) у школі?	
а) побиття	
б) відбирання грошей, продуктів харчування, речей	
в) копняки	
г) бойкот	
д) використання прізвиськ	
е) приниження	
ж) твій варіант	
5. Хто найчастіше проявляє насильство в школі?	
а) однокласники	
б) однолітки (декілька дітей разом)	
в) старший учень	
г) твій варіант (молодші)	
твій варіант (учителі)	
6. До кого ти можеш звернутися по допомогу, щоб захистити себе від насильства?	
а) до друзів	
б) до батьків	
в) ні до кого	
г) до вчителя	
д) до директора школи	
е) до соціального педагога	
є) твій варіант (до брата)	
7. Коли ти повідомив(ла) дорослим (вдома або в школі), що до тебе було застосовано насильство, як вони на це відреагували?	
а) взагалі нічого не зробили	
б) вжили деяких заходів, але недостатніх	
в) діяли відповідно і вжили заходів	
8. Чи достатню увагу вчитель приділяє тобі на уроці?	
а) так	
б) ні	
9. Чи набуваєш ти в школі необхідні навички для розв'язання конфліктів?	
а) так	
б) ні	
в) важко відповісти	

Анкета¹⁶**для учнів та учениць 5–11-х класів Білоцерківської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 15**

1. Чи є такі уроки, яких ти не бажаєш відвідувати? Якщо є, то вкажи предмет.	
2. Ти відчуваєш дискомфорт на уроці, бо вчитель:	
обзиває	
кричить	
вистіює	
застосовує силу	
твій варіант (виганяє з класу, не звертає уваги)	
3. Ти відчуваєш дискомфорт на уроці, бо однокласники:	
порушують поведінку	
сміються	
штовхаються	
б'ються	
знущаються	
твій варіант (обзиваються)	
4. Чи є у школі місце, де ти почуваєшся в небезпеці? Це:	
класна кімната	
коридор	
туалет	
їдальня	
роздягальня у спортивній залі	
5. Протягом дня у школі твій настрій:	
погіршується	
стає кращим	
не змінюється	
6. Де ти зазнаєш проявів насилля?	
у школі	
на вулиці	
вдома	

¹⁶ Наведена анкета є не орієнтиром, який необхідно отримати в результаті роботи, а лише результатом роботи одного з навчальних закладів. Результати анкетування були оприлюднені лише перед шкільним колективом.

Дії, спрямовані на профілактику

Поточна ситуація	Мета	Заходи	Відповідальний	Часові рамки	Оцінка
Підвищення вчителями голосу на учнів	Зменшити прояви агресії з боку вчителів і сформувати у педагогів уміння та навички успішної комунікації з дітьми. Ідентифікувати проблеми комунікації як між дітьми, так і між дорослими та дітьми	Відвідування уроків адміністрацією, консультації у психолога, надання методичних рекомендацій учителям, тренінги для педагогів щодо вироблення вмінь керувати власними емоціями	Адміністрація школи	Постійно	Анкетування, кінець навчального року
Порушення поведінки у школі під час перерви	Створити безпечне середовище в учнівському колективі. Розвивати навички адекватного відреагування негативних емоцій. Формувати толерантне ставлення дітей один до одного	• Робота шкільного центру порозуміння «Шанс».	Соціальний педагог	Постійно	
Порушення поведінки під час уроків		• Впровадження проєкту «Весела перерва» (розвиток групової взаємодії, атмосфери довіри та взаємоповаги).	Педагог-організатор		
		• Створення «Паркану емоцій» (мета – безпечне відреагування агресивних почуттів)	АБВГД-група		
Діти відчують небезпеку в коридорі та класних кімнатах	Створити безпечні для учнів умови у коридорах та класних кімнатах	• Вивчення на виховних годинах окремих розділів статуту школи (поведінка та обов'язки).	Класні керівники	Постійно	Січень
		• Тренінги для учнів та вчителів з питань подолання насильства у школі	АБВГД-група	Січень	
Діти відчують небезпеку в коридорі та класних кімнатах	Створити безпечні для учнів умови у коридорах та класних кімнатах	• Дослідження міжособистісних стосунків по паралелях.	Соціальний педагог	Грудень	Січень
		• Тренінг для підлітків на розвиток групової взаємодії	АБВГД-група		



План стратегічної роботи ЗОШ № 21 щодо принизливого для гідності поведження на 2014/2015 навчальний рік

(витяг)

Житомирська ЗОШ І–ІІІ ст. № 21

(Далі вказуються контактні дані)

Бачення

Толерантна атмосфера і терпиме ставлення до відмінностей. Позитивна атмосфера в педагогічному колективі школи сприяє навчанню, безпеці та довірі дітей. У школі комфортно і безпечно.

Формальні аспекти

Відповідальність педагогічних працівників за застосування методів виховання, пов'язаних з фізичним чи психічним насиллям над особистістю учня, а також за скоєння інших аморальних вчинків здійснюється відповідно до трудового законодавства і Закону України «Про освіту».

Склад АБВГД-групи

- ..., завуч з виховної роботи.
- ..., практичний психолог.
- ..., практичний психолог.
- ..., соціальний педагог.
- ..., класний керівник.
- ..., педагог-організатор.
- ..., голова батьківського комітету школи.
- ..., представник шкільного парламенту.

Стратегії участі учнів та педагогів у реалізації Плану

Реалізація Плану стратегічної роботи проти принизливого для гідності поведження передбачає залучення якомога більшої кількості вчителів та учнів.

Оцінка роботи попереднього року

- Виховна діяльність здійснювалася згідно з програмами «Освіта», «Діти України», «Я – громадянин України», шкільною програмою «Школа сприяння здоров'ю», Програмою щодо реалізації завдань, визначених в Указі Президента України від 15.03.2002 № 258 «Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя», Програмою правової освіти та виховання, річним Планом виховної роботи.
- За минулий рік зафіксовано ... фактів жорстокого поведження з дітьми в сім'ї. ... учнів, схильних до правопорушень, перебували на внутрішньошкільному обліку. Періодично проводилися засідання Ради профілактики із залученням працівників соціальної служби у справах дітей, кримінальної міліції у справах дітей. На кінець навчального року ... учнів було знято з обліку. З дитиною, яка зазнала жорстокого поведження, та її батьками проведено профілактичну роботу заступником директора з ВР, практичним психологом, соціальним педагогом, соціальними працівниками та представниками міліції. Вважаємо, що робота за рік проведена достатньому рівні.

Підтримувальні (запобіжні / профілактичні) дії

№	Заходи	Терміни реалізації
1	Аналіз охоплення навчанням дітей учнівського віку	Вересень
2	Паспортизація школи з метою виявлення дітей, які потребують особливої уваги, дітей з кризових сімей	Вересень (корекція протягом року)
3	Консультативна робота з КМСД, ССД, інспектором з охорони дитинства, центром зайнятості, центром соціальних служб	Протягом року
4	Вивчення бюджету вільного часу учнів поза уроками. Забезпечення зайнятості у позашкільний час дітей уразливих категорій	Протягом року
5	Профілактична робота з сім'ями, які мають статус соціально незахищених	Грудень
6	Індивідуальна профілактична робота (бесіди з учнями, які перебувають на внутрішньошкільному обліку)	Щотижня
7	Консультативна робота (з учнями, батьками, вчителями)	Щотижня (за потреби)
8	Проведення шкільного фестивалю «Молодь обирає здоров'я»	Грудень
9	Робота Ради профілактики	П'ятниця (за потреби)
10	Робота учнівського центру самоврядування «Дисципліна і порядок»	Протягом року
11	Залучення дітей до загальноміських та загальношкільних заходів	Протягом року

Графік виконання підтримувальних дій

Мета	Заходи	Відповідальний	Часові рамки	Оцінка
Виявлення випадків жорстокого поводження з дітьми	Анкетування учнів 5–11-х кл.	Соц. педагог	На початку навчального року	Кінець жовтня
Попередження насильства в учнівському середовищі	Тренінгові заняття «У єдності – наша сила» для учнів 5-х кл.	Соц. педагог	Листопад	Середина листопада
Виявлення дезадаптації учнів	Дослідження міжособистісних стосунків у 5-х, 10-х кл.	Соц. педагог	Вересень– жовтень	Кінець жовтня
Розвивальна робота з учнями, які перебувають на ВШО	«Розгадай себе – зрозумій інших»	Психолог	14.10–18.10	Середина жовтня
	«Розвиток гендерної культури у суспільстві» 8-мі кл.	Психолог	01.11–08.11	Кінець листопада
	• Тиждень толерантності (за окремим планом).	Психолог	II–III тижд. листопада	Початок грудня
	• Місячник з охорони дитинства.	Соц. педагог		
	• Декада «Ми – за здоровий спосіб життя»	Педагог-організатор	IV тижд. листопада	

Оцінка ситуації в школі, методи, що використовуються, результати і аналіз**Результати анкетування на паралелі 3-х класів****На запитання «Чи є діти, яких у класі ображають?» відповіді:**

«так» – ... учнів та учениць;

«ні» – ... учнів та учениць;

«я сам такий» – ... учнів та учениць.

На запитання «Чи є хтось, хто захищає таку дитину?» відповіді:

«так» – ... учнів та учениць;

«ні» – ... учнів та учениць;

«я сам такий» – ... учнів та учениць.

Результати анкетування на паралелі 6-х класів

№ п/п	Запитання	Відповідь	Кіль-кість	%
1	Ти безпечно почуваєшся, перебуваючи у школі?			
2	Чи є такі уроки, на яких ти відчуваєш настільки сильне хвилювання і неспокій, що навіть не хочеш їх відвідувати?			
	Якщо так, то які саме це уроки?			
3	Чи є кабінети, де ти відчуваєш сильний дискомфорт?			
	Якщо так, то які саме?			
4	Чи подобається тобі відвідувати їдальню?			
	Якщо ні, то чому?			
5	Які місця найбезпечніші для твого перебування під час перерв?			
	клас			
	клас і коридор			
	їдальня			
	інші місця			
6	Чи є у школі місця, після перебування в яких у тебе погіршується настрій?			
	Якщо так, то які саме?			
7	Ти почуваєшся безпечно, коли у коридорі чергують вчителі?			
8	Твій настрій протягом дня у школі			
	покрощується			
	погіршується			
	залишається без змін			

9	Чи трапляються у школі ситуації, які є неприємними для тебе?			
	Якщо так, то які саме?			
	сварки, образи, конфлікти			
	погані оцінки			
	бійки між однокласниками			
	побиття тебе учнями старших класів			
	побиття тебе однокласниками			
	інші ситуації			
9а	Якщо ти відповів на запитання 9 так, то що б ти запропонував змінити для покращення ситуації у школі (класі)?			
	Покращити дисципліну, вихованість, бути дружніми			
	Виключити деяких учнів зі школи			
	Запровадити за кожен удар штраф – 10 гривень			
	Інші варіанти – по одному вибору			
	Не знаю, нічого або не відповіли			
10	Чи знаєш ти, до яких осіб та організацій ти зможеш звернутися по допомогу у випадку насильства?			
	Якщо так, то до яких саме?			
	Соціальна служба			
	Психолог			
	Телефон довіри 15-50			
	Міліція			
	Батьки			
	Класний керівник			
	Завуч			
	Директор			
	Мед. працівник			
	Друзі			



Результати анкетування на паралелі 9-х класів

№ п/п	Запитання	Відповідь	Кіль-кість	%
1	Чи вважаєш ти школу безпечним для себе місцем?			
2	Чи є такі уроки, на яких ти відчуваєш настільки сильне хвилювання і неспокій, що навіть не хочеш їх відвідувати?			
	Якщо так, то які саме це уроки?			
3	Які найбезпечніші та найкомфортніші місця твого перебування під час перерв?			
	Їдальня			
	Клас			
	Коридор			
	Туалет вдома			
	Стадіон			
	Кабінет праці			
	Вдома			
4	Чи є у школі місця, після перебування в яких у тебе регулярно погіршується настрій?			
	Якщо так, то які саме?			
5	Ти почувасяшся безпечно, коли у коридорі чергують вчителі?			
6	Чи є в нашій школі учні, які потерпають від насильства?			
	Якщо так, то в чому саме це проявляється?			
	Морально знущаються			
	Зневага			
	Тролінг			
	Побиття			
	Насмішки			
7	Як ти вважаєш, що треба змінити у школі (класі), щоб почуватися безпечно й затишно?			
	Почепити плазмовий телевізор, а замість стільців поставити м'які крісла			
	Встановити на кожній парті 2 комп'ютери та безлімітний Інтернет			
	Дозволити учням ходити до школи в довільній формі			
	Забрати відеокамери			
	Найняти охорону			
	Поставити дивани			
	Обладнати куточки відпочинку			
	Стіни пофарбувати у більш теплі кольори			
	Зробити двері в чоловічому туалеті			

8	Твій настрій протягом дня у школі			
	покращується			
	погіршується			
	залишається без змін			
9	Чи готовий ти допомогти тому, хто звернеться до тебе по допомогу у випадку насильства?			
	Якщо так, то яку саме допомогу ти готовий надати?			
	інформаційну			
	дієву			
10	Чи знаєш ти, до яких осіб та організацій ти можеш звернутися по допомогу у випадку насильства?			
	Якщо так, то до яких саме?			
	Соціальна служба			
	Психолог			
	Телефон довіри 15-50			
	Міліція			
	Батьки			
	Класний керівник			
	Завуч			
	Директор			
	Мед. працівник			
	Друзі			

Попереджувальні (профілактичні) заходи

Проблема	Цілі	Заходи	Відповідальні	Терміни реалізації	Оцінка
Деякі учні піддаються булінгу під час перерв	Організувати діяльність на перервах з метою запропонувати впродовж визначеного часу альтернативні заходи	Група вчителів з позакласної діяльності та асистенти з АБВГД-групи створюють структуру Плану дій (що ми можемо запропонувати, як ми можемо це зробити, коли можна запроваджувати заходи)	Адміністрація, класні керівники, шкільний парламент	Планування старту на початок жовтня. Заходи в січні	Наприкінці навчального року
		На початку відповідальність за діяльність несуть дорослі, але метою є участь старшокласників або шкільного парламенту			
		АБВГД-група допомагає класним керівникам і шкільному парламенту в організації заходів під час перерв	АБВГД-група, класні керівники	Планування старту на початок жовтня. Заходи в січні	Наприкінці навчального року
		Постійний моніторинг ігрової діяльності учнів під час перерв	Адміністрація	Протягом року	Наприкінці року
	Дати усім учням можливість відчувати себе залученими	Обговорення нових проектів і заходів та розподіл обов'язків між учнями на класних годинах	Класні керівники	Постійно	Опитування та обговорення на учнівському комітеті та засіданні вчителів у травні
		Засідання методичного об'єднання класних керівників, на яких обговорюється ситуація в школі	Голова методичного об'єднання класних керівників	Постійно	
		Всі класні керівники обідають з учнями	Класні керівники	Постійно	

		Шкільні проекти і заходи, у яких співпрацюють учні різного віку	Адміністрація школи	За розкладом	
		АБВГД-група відвідує класні години, щоб обговорити План проєктів, розроблених для класів	Жовтень	АБВГД-група	
	Досягти поваги та порозуміння стосовно різних сексуальних орієнтацій, що мають бути характерною особливістю атмосфери в школі	Питання має бути інтегровано в щоденну роботу		Адміністрація та класні керівники	У травні, коли відбуватиметься оцінювання Плану
		Створити можливості для ігор за межами традиційних ґендерних ролей та моделей		Класні керівники, медсестра, вчителі біології	
		Почати роботу з нормою свідомих підходів	План має бути складений в листопаді	АБВГД-група	
	Домогтися, щоб жоден учень не потерпав від принизливої для гідності поведінки	Введення у традицію класів «листів довіри» класному керівнику під час класних зборів	Протягом року	Класні керівники 5-х класів	
		Повідомлення про всі випадки принизливого для гідності поводження та реагування на них		Педколектив, «шкільна міліція»	
		Обговорення питань щодо принизливого для гідності поводження на батьківських зборах		АБВГД-група, класні керівники та залучені спеціалісти	

Жорстока поведінка в сім'ях учнів	Забезпечити дотримання права кожної дитини на власну думку; ознайомити батьків з адміністративною та кримінальною відповідальністю за жорстоке поводження з дітьми	Постійне соціальне інспектування родин, індивідуальні бесіди з батьками	Соціальний педагог, класний керівник	Протягом року	Середньостроково
		Спільна діяльність/ зустрічі АБВГД-групи з представниками соціальних служб міста, міліції	Адміністрація, АБВГД-група	Протягом року	Наприкінці року

Процедури реагування у кризових ситуаціях та документування:



ДОДАТОК 5

Звіти про випадки принизливого для гідності поведження

Дата: _____ Опитував: _____

Учень/учениця почувається ображеним/-ною на:

дорослого

однокласника/однокласницю

Короткий опис ситуації:

Учень/учениця відчуває переслідування з боку:

дорослого

однокласника/однокласниці

Причина переслідування: стать, орієнтація, зовнішність, релігія, інвалідність, вік.

Короткий опис ситуації:

ДОДАТОК 6

Протокол зустрічі АБВГД-групи за результатами розгляду випадку

Загальноосвітній навчальний заклад: _____

Дата: _____

Опис ситуації (зокрема як часто вона трапляється та наскільки довго триває (її історія)): _____

Аналіз ситуації (зокрема який вид насильства чиниться: принизливе для гідності поведження, дискримінація, домагання): _____

Довгострокові цілі (не забувайте працювати на різних рівнях: індивідуальному, груповому і організаційному): _____

Короткострокові цілі (не забувайте працювати на різних рівнях: індивідуальному, груповому і організаційному): _____

Відповідальні за впровадження: _____

Дата запланованої наступної оцінки за результатами вжитих заходів: _____

Підписи учасників та учасниць зустрічі:



Видання здійснено в рамках проекту «Впровадження Конвенції ООН про права дитини в Україні», котрий впроваджується Всеукраїнською громадською організацією «Жіночий консорціум України» за фінансової підтримки міжнародної громадської організації Save the Children International та Шведського агентства з питань міжнародного розвитку (SIDA). SIDA може не поділяти думки, висловлені в публікації. Відповідальність за них лежить виключно на авторах.